

KOLUMNA

Dr. Martin Premk
**Državlјanska
vojna**

STRAN 3

NAŠ POGOVOR

Jani Alič
**Spomeniki so odraz
svojega časa**

STRAN 4,5

MUZEJ

Tina Fortič Jakopič
**Taboriščne
podobe**

STRAN 13

TEMA MESECA

Dan državnosti

Dr. Dušan Plut,
član osamosvojitvenega
Predsedstva RS

Junjske dneve zadnjih nekaj desetletij upravičeno ključno zaznamuje praznovanje dneva državnosti Republike Slovenije (25. junij 1991) v spomin na sklepno politično dejanje uresničitve nacionalne suverenosti. Izjemen uspeh plebiscita 23. decembra 1990 z več kot 95 odstotki glasov volilnih upravičencev za samostojno Slovenijo je dejansko temeljni nacionalni gradnik zadnje faze osamosvojitvenih dejanj, ki se jih danes upravičeno lahko z velikim ponosom spominjamo.

Sočasnost in primerno razmerje vojaških in diplomatskih, pogajalskih prizadevanj slovenske osamosvojitvene politike pa sta temeljna razloga, da se je sklepno dejanje osamosvajanja Slovenije končalo z manjšimi žrtvami, ki si zaslužijo trajen in spoštljiv spomin. Politično izkušen in povezovalen, kulturi miru in nenasilja (nesporno velike zasluge za Brionski sporazum) osebno zavezan predsednik slovenskega osamosvojitvenega predsedstva Milan Kučan je eden od najbolj zaslužnih, da smo pred zgodovino častno opravili politično poslanstvo, ki so nam ga takrat podelili državljanke in državljani Slovenije.

Vendar se osamosvojitvena zgodovina Slovenije ni začela leta 1990. Zgodovinska mavrica gradnikov samostojne Slovenije sega na jezikovno-kulturnem polju vse do obdobja delovanja reformatorja Primoža Trubarja. Politično suverenost, vizijo nacionalne samostojnosti številčno majhnega, a trdoživega slovenskega naroda na geografsko in jezikovno prepišnem evropskem ozemlju so v težkih razmerah nenasilno do drugih narodov smelo gradile in soustvarjale številne generacije. Program zedinjene Slovenije, pogumna dejanja in žrtvovanja Maistrovih borcev, tigrovcev, slovenskih partizanov, pripadnikov slovenske teritorialne obrambe in takratne policije (milice), neverjeten državljanski pogum junija 1991 so globokega spoštovanja in trajnega zgodovinskega spomina vredni pomniki celostnega osamosvojitvenega procesa.

V celotnem osamosvojitvenem procesu slovenskega naroda velja izrecno poudariti narodnoosvobodilno in socialno vlogo slovenskega (in jugoslovanskega) partizanskega boja. Nobeno potvarjanje zgodovinske resnice in tudi storje-

ne napake vključno z vse obsodbe vrednimi izvensodnimi povojnimi zločini zmagovite strani ne morejo izbrisati temeljnega dejstva, da je partizanski odpor kot zgodovinsko prepoznaven in v tujini spoštovan člen zmagovite protifašistične koalicije dejansko preprečil fizično izrabljanje, nasilno preseljevanje in potujčenje slovenskega naroda. Občudovanja vreden takratni pogum in pripravljenost osebnega žrtvovanja udeleženk in udeležencev osamosvojitvene vojne si nedvomno zaslužita spoštljiv spomin in primerno, torej skromno osrednje spominsko obeležje v spomin na takratno osamosvojitveno ljudstvo, ne pa »izbranim« osamosvojitvenim osebnostim, ob hkratnemu ohranjanju spominskih obeležij partizanskega boja, ki je med drugim zagotovil biološko preživetje slovenskega naroda!

Je torej samostojna in neodvisna Slovenija, njena politika, želje in zahteve državlјank in državlјanov več kot trideset let po osamosvojitvi zadovoljivo udejanjila? Dejanska funkcionalna državna suverenost, neodvisnost in samobitnost so namreč temeljne, eksistenčne je zasnovana na gospodarski in finančni suverenosti države ter na ekonomski in socialni varnosti, zadovoljivi blaginji vseh njenih državlјanov. Ob objektivnem prepoznavanju in dolžnem spoštovanju nekaterih pomembnih poosamosvojitvenih uspehov, kot so sodobna ustava, članstvo v EU, izboljšanje splošne blaginje, določen dvig produktivnosti in ravni politične demokracije, moram kritično poudariti tudi naslednje: Slovenija kot številčno majhna in zato zelo ranljiva država je s prodajo strateško pomembnega dela državnega premoženja in prevlado tujega lastništva v ključnih panogah (npr. banke, letališče, nekatere industrijske panoge) izgubila eno od ključnih podstat državnosti. Večanje regionalnih razlik (centralistični razvoj), »erozijsko« spodjedanje socialne države, zlasti pritlehni procesi privatizacije zdravstva in nadaljevanje razpadanja javnega zdravstva tudi po zadnjih volitvah, skupaj s sistemsko korupcijo so najbolj skrb vzbujajoči odniki od danih političnih obljub leta 1990 in 1991. Trajnostno doseganje »dobrega« življenja, dostojne minimalne materialne blaginje in socialne varnosti za tako rekoč vse prebivalce pa bi bili po moji sodbi najbolj zaželen in potreben osamosvojitveni spomenik!

Slovenija, Evropska unija in celotno človeštvo v skrajno zaostrenih globalnih razmerah neobhodno potrebujejo civilizacijski preobrat, demokracično, postopno in nenasilno dograjevanje nove ekosistemske, ekohumanistične družbene ureditve. Zmanjšanje lokalno in globalno prekomernih okoljsko-podnebnih pritiskov, sonaravno gospodar

NADALJEVANJE NA STRANI 2

OBLETNICA Ljubelj – jug

Kraj spomina in opomina

Na Ljubelju, kjer je bilo med drugo svetovno vojno koncentracijsko taborišče, podružnica zloglasnega Mauthausna, je bila 10. junija ob 78. obletnici osvoboditve taborišča Ljubelj – jug spominska slovesnost. Slavnostni govornik je bil minister za Slovence v zamejstvu in po svetu Matej Arčon.

»Naša prva misel danes mora biti spomin na žrtve taborišča na Ljubelju; na tiste, ki so tu izgubili živ-

je bil na eni in kdo na drugi strani bodeče žice. Naša odgovornost je, da nedvoumna zgodovinska dejstva ohranimo za prihodnje generacije, da se upremo vsakršnemu poskusu revitalizacije ali zmanjševanja zgodovinske krivde tistih, ki so to taborišče postavili in vzdrževali.«

Zbrane so nagovorili tudi župan občine Tržič Peter Miklič, predsednik ZZB NOB Slovenije Marijan Križman in v imenu združenja Ami-

cev za vrednote NOB Tržič, pripravila pa scenarista dr. Mojca Poredoš in Iztok Pipan (TV Medvode), povezovala jo je Maja Tekavec. V kulturnem programu so nastopili učenke in učenci Osnovne šole Bistrica pod mentorstvom prof. Tomaža Župančiča, praporščaki, kvintet klarinetistov Slovenske vojske, Godalni kvartet C'est la vie in recitatorja Jeremija LeRoux in Urban Pipan.

S. B.

ljenje; na vse, ki so bili od tod deportirani v Mauthausen; na vse, ki so jim ob težakem delu in nečloveških razmerah pod udarci in grožnjami tu ukradli zdravje, upanje in ljubezen. Obenem pa nas dogodek vsako leto spomni na najtemnejše trenutke naše zgodovine, a nas ob tem tudi uči, da je v vsaki grozi priložnost za rast solidarnosti in človečnosti,« je zbrane opomnil Matej Arčon. Spomnil je na domačine, ki so nesrečnim jetnikom pomagali, in med drugim poudaril: »Prav je, da smo v našem pogledu na preteklost odločni. Prav je, da je naša obsodba dejanj nacističnega režima absolutna in nedvoumna. Prav je, da vemo, kot je nekoč rekel eden od govornikov na tej slovesnosti, kdo

cale de Mauthausen, ki vključuje družine, otroke in vnuke nekdanjih deportirancev taborišča Mauthausen, podpredsednica združenja Danyèle Régerat.

Pred slovesnostjo je pred spomenik Obtožujem/J'accuse v spomin na žrtve nacističnega nasilja venec položila tudi predsednica državnega zbora mag. Urška Klakočar Zupančič. V imenu ZZB NOB Slovenije so venec položili Marijan Križman, Jure Jerkič, predsednik Zveze združenja borcev za vrednote NOB Tržič, in Janez Alič, predsednik KO žrtev vojnega nasilja. Slovesnost so organizirali ZZB NOB Slovenije in Koordinacijski odbor žrtev vojnega nasilja, TO Mauthausen, občina Tržič, Tržiški muzej in Združenje bor-

Okupacija

Pa bodi še več bičanja in ponižanja,
bodi pot na Golgoto še tako strma
in strašna, uprimo oči v sonce:
Naše veliko jutro je blizu, v lica
nam diha rosna zarja njegova.

I. Cankar
(Cikel Okupacija, K.D. Kajuh)

NADALJEVANJE S STRANI 1

stvo, globalno razoroževanje, močno zmanjšanje tektonskih ekonomskih in geografskih razlik na svetu, učinkovitejši mehanizmi politične in ekonomske demokracije so neobhodni gradniki sonaravne, solidarnostne, pravične in nenasilne družbene ureditve za viharo 21. stoletje. Utopija?

Kaj pa je potem civilizacijska alternativa – nadaljevanje dosedanjih pretežno neoliberalnih »rešitev«, ki ustrezajo zgolj interesom odstotka najbogatejših? Neverjetno – ob sicer potrebni vojaški pomoči suvereni Ukrajini ob brutalnem napadu avtokratske, oligarhične, represivne in okupatorske »Putinove« Rusije se vsako mirovno diplomatsko prizadevanje za prekinitev vojaških spopadov, ne pa za »kapitulacijo« Ukrajine (!), in tudi diplomatsko reševanje označujeta kot »nacionalna« izdaja, čeprav je žal stvarna tudi možnost globalne jedrske vojne. Prav Slove-

nija je svojo samostojnost dosegla z optimalno kombinacijo vojaških in diplomatskih ukrepov!

Doseganje minimalnega državlanskega in političnega soglasja o temeljnih podstatih in gradnikih Slovenije do sredine 21. stoletja je morda prvi potrebni, ekohumanistično zasnovani cilj. Rezultat našega osamosvojitvenega plebiscita in vsesplošni državljanski pogum konec junija in v začetku julija 1991 sta nam lahko navdih, zgled in spodbuda, jasen konkreten dokaz, kaj skupaj zmoremo! Bomo voljni in sposobni prepričljivo zmago za nestalni sedež v Varnostnem svetu OZN izkoristiti na primer za uveljavljanje učinkovitejših, inventivnih nevojaških mehanizmov za naporno vzpostavljjanje univerzalnega svetovnega miru in večje podnebno-okoljske varnosti?

DOGODKI Pred 80. obletnico osvoboditve

Mladi po poteh spomina v Ljubljani in na Rabu

»Pogrešamo dodaten nürnberški proces za vojne zločine,« je povedala mlada udeleženka izobraževalnega potovanja od Poti spominov in tovarništva v Ljubljani do nekdanjega fašističnega koncentracijskega taborišča na Rabu, ki sta zgovorna simbola italijanskih zločinov v Jugoslaviji med letoma 1941 in 1943.

Kot so zapisali v Primorskem dnevniku, je ogled teh krajev promoviral tržaški Novinarski krožek v sodelovanju z univerzami v Trstu, Vidmu, Ljubljani in Benetkah, in sicer s ciljem spoznavanja predolgo zanemarjenih poglavij zmolčane zgodovine v okviru projekta Il confine dentro – dentro il confine (Meja notri – Znotraj meje). Obisk je »obrodil« tudi petnajstminutni dokumentarni film z naslovom Confinare (Internirati), ki ga je režiral Simone

spregovorila o angažirani umetnosti in vlogi književnikov pri ohranjanju narodne identitete v vojnem času. K dokumentarcu je namreč prispevala prevod poezij Mateja Bora in Iga Grudna, ki je v Rabskih pesmih iz prve roke govoril o izkušnji internacije. Na predstavitvi je govorila tudi hči deportiranke v taborišču v Gonarsu (kamor so v določenem trenutku premestili skupino internirancev z Raba), nekdanji pokrajinski odbornik Dennis Visioli pa je v zvezi s krivično zanemarjenimi poglavji na poti potrebne skupne zavesti in mirnega pojnega sobivanja omenil predstavo Slovenskega stalnega gledališča O Poročilu mešane zgodovinsko-kulturne italijansko-slovenske komisije, ki jo je leta 2010 režiral Franco Però. Dokumentarec Novinarskega krožka se razvija na dveh ravneh:

Modugno. Avtorja projekta Luciano Santin in Silvia Zetto sta ga predstavila v Novinarskem krožku, film pa so prvič javno predvajali februarja letos v oddaji Lynx na deželnem programu RAI. Posnetki niso odgovor, temveč strnjen prispevek k spodbujanju vprašanj in odkritemu soočanju z italijansko okupacijo Ljubljane leta 1942 ter s fašističnim koncentracijskim taboriščem na jadranskem otoku Rab, kjer so bili internirani pretežno Slovenci, Hrvati in Judje. Iz slovenskega glavnega mesta in drugih krajev so takrat deportirali na otok tudi veliko starejših ali tiste, ki so zaradi vojne izgubili vse. Na Rabu je od lakote in stiske umrlo okrog 1300 ljudi (tudi otroci). Študente so na obisk pospremili lokalni vodniki, med drugimi pa tudi podpredsednik Zveze združenj borcev Slovenije Bojan Pahor, zgodovinarji Boris Gombač, Matteo Perissinotto, Andrea Zannini in predsednik Inštituta za zgodovino odporništva Pierluigi Sabatti.

Odbornica za kulturo občine Zgonik Martina Budin je na predstavitvi

na eni strani so posnetki potovanja z izjavami zgodovinarjev in drugih govornikov, na drugi pa dokumentarni posnetki. Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, partner v projektu, je priskrbel redko arhivsko gradivo. V primerjavi z nacističnimi taborišči je dokumentacija o italijanskih zelo skromna, tako kot raziskovanje teh poglavij in predvsem priznavanje zločinov.

V Primorskem dnevniku so tudi zapisali, da so predsedniki zvez borcev treh držav (Slovenije, Hrvaške, Italije) poslali predsednikom Italije, Slovenije in Hrvaške povabilo na skupno počastitev 80. obletnice osvoboditve taborišča in otoka, ki bo 9. septembra letos ob 16. uri v spominskem parku Kampor na Rabu. Iz Italije, ki v osmih desetletjih ni nikoli poslala izjave in niti venca, prvi korak naprej pomeni letošnja izjava predsednika Sergia Mattarelle, ki je ob dnevu spomina na fojbe in eksodus omenil tudi taborišče na Rabu kot enega izmed simbolov totalitarizmov.

Prisedil Jani Alič

AKTUALNO

Slovensko partizansko zdravstvo

Marijan Križman,
predsednik ZZB NOB Slovenije

V drugi svetovni vojni je bila izvrstno organizirana partizanska vojaška in civilna saniteta. Delovala je v težavnih razmerah mobilnega partizanskega bojevanja, vendar si je navzlic temu prizadevala doseči uveljavitev tedanje vojne doktrine: to je skrb za zdravje borcev, zdravljenje ranjencev v varnem zaledju in skrb za invalide.

Partizansko zdravstvo se je razlikovalo od razmer frontnega bojevanja po mobilnosti partizanskega vojskovanja, pomanjkanja strehe nad glavo, pomanjkanja stalnega dotoka zdravil, zdravstvenih pripomočkov in sanitetnega materiala ter nujnih življenjskih potrebščin. Največja težava je bila v tem, da niso imeli varnega zaledja za zdravljenje in rehabilitacijo ranjencev. Za zaledje je bilo treba najti nadomestitev. Slovenski partizanski zdravniki so se z vsemi temi težavami spopadali z neverjetno organizacijsko in tehnično iznajdljivostjo, inovativnostjo, samoiniciativnostjo in izredno sposobnostjo improviziranja.

Skrite postojanke v Kočevskem rogu

Partizansko zdravstvo se je ob pridobivanju lastnih izkušenj izvirno razvijalo in se je razlikovalo od partizanskega zdravstva drugod po Jugoslaviji. Na sestanku v Tisovcu junija 1942 so zakoličili načela slovenskega partizanskega zdravstva. Ločili so organizacijo v bojnih enotah in bolnišnično zdravljenje. Organizacijo v bojnih enotah je prevzel dr. Franc Novak - Luka, ki je bil na čelu zdravstvenega oddelka glavnega poveljstva. Njegov namestnik je bil dr. Bogdan Breclj, ki je bil tudi glavni kirurg in nadzornik partizanskih postojank. Zdravstveni oddelek glavnega poveljstva je imel 11 odsekov z referenti, ki so izpolnjevali določila oddelka. Eden od odsekov je bil odgovoren celo za kulturo, se je v bojnih enotah širila do poslednjega borca, in tudi v tem je bila veličina slovenskega odpora v drugi svetovni vojni in razlika od drugih odporiških gibanj. V bojnih enotah so sanitetni referenti od čet do korpusov organizirali zdravstveno oskrbo ranjencev in njihovo evakuacijo v skrite bolnišnice.

Dobre rezultate je rodila zamisel dr. Pavla Lunačka, da v Kočevskem rogu zgradi skrite postojanke v globelih ter jih zamaskira z vejevjem in mahom. Ob upoštevanju strogih navodil konspiracije, ki so veljala za vse osebe, je bila varnost zagotovljena. Slovenska centralna vojna partizanska bolnišnica SCVPB v Ko-

čevskem rogu je imela 11 postojank. Po njenem zgledu so bile zgrajene postojanke po vsej Sloveniji. Od 240 zdravstvenih postojank, lekarn, letališč in evakuacijskih baz je bilo odkritih samo 14. Od 22 000 ranjencev, ki so se zdravili v skritih postojankah, je sovražnik našel in pobil 164 ranjencev. To je bilo v nasprotju z mednarodnimi konvencijami, ki pa so jih partizanski zdravniki upoštevali in so zdravili tudi zajete sovražne ranjence.

Posebnost partizanskega bolnišničnega zdravljenja je bila porodišnica v Kočevskem rogu, v njej se je rodilo 54 novorojenčkov. To je zagotovo edinstven pojav v gverilskem načinu vojskovanja. Razumevanje stiske nosečih bork in njihove skrbi za novorojence je spet dokaz humanosti slovenskega partizanskega zdravstva. Večje bolnišnice z več postojankami so bile na Snežniku, na Pohorju in na Primorskem bolnici

prebivalstva je preprečilo širjenje trebušnega tifusa. Pred koncem vojne je bilo z zavezniškimi letali iz Bele krajine v begunsko oporišče SNOS-a v Kaštelu pri Splitu evakuiranih 2100 žensk, ostarelih in bolnikov ter 600 otrok, ki so na varnem pričakali konec vojne.

Svobode ni dočakalo 45 zdravnikov in 55 medicincev, šest farmacevtov, 14 dentistov in 465 bolničarjev. Med temi žrtvami okupatorja je bilo 192 zdravstvenih delavk. To je bila veličina partizanskega zdravstva, humanosti in vrednot narodnoosvobodilnega boja, katerega spomin ohranjamo na Slovenskem. Smo edinstven primer zdravstvene organiziranosti v drugi svetovni vojni, kar kaže, kako je razmišljala slovenska inteligenca in zdravniki, ko je bilo treba sprejeti odločitve in se upreti okupatorju, ki ni spoštoval vojaških pravil in konvencij.

Vrednote in humanost zdravstvenih delavcev tistega časa so lahko

Franja in Pavla. V Žumberku je delovala slovensko-hrvaška bolnišnica, ki je namestila ranjence po hišah v vaseh. Rezultati zdravljenja so bili zadovoljivi, če upoštevamo nezavidljive razmere, ki pa so se proti koncu vojne naglo izboljševale zaradi izdatnejše pomoči zaveznikov. V partizansko saniteto sta bili vključeni tudi lekarniška in zobozdravstvena služba. Evakuacija ranjencev je bila skrbno načrtovana: v primeru bližajočega se sovražnika iz postojank bojnih enot v skrivališča ter z belokranjskih letališč in z letališča na Notranjskem v Italijo, v zavezniške bolnišnice v Barju.

Civilno zdravstvo v Beli krajini

Civilno zdravstvo na osvobojenem ozemlju Bele krajine je vodila civilna oblast – zdravstveni oddelek Slovenskega narodnega osvobodilnega sveta (SNOS – vrhovni organ OF). Načelnik oddelka je bil dr. Marjan Ahčin. Ustanovljene so bile tri bolnišnice za potrebe civilnih bolnikov in civilnih ranjencev, 16 zdravnikov in 57 babic je skrbelo za zdravje civilnega prebivalstva. Pomagale so jim številne bolničarke, ki so se izučile na bolničarskih tečajih. V higienskih postajah so zdravili garje in razuševali in s tem preprečili vdor pegavega tifusa, ki ga prenašajo okužene uši in je divjal v sosednjih jugoslovanskih pokrajinah. Po vaseh so to dejavnost opravljale mobilne higienske ekipe. Cepljenje

zgod današnjim snovalcem in upravljavcem zdravstvenega sistema, ki iščejo pot iz zapravljenih priložnosti. Naj bo tudi v teh mirnodobnih časih človek kot pacient v ospredju. (Vir: Zora Konjajev)

BOBEN

*O, ljudje, vidim, da spet ste se zbrali,
pa ne zato, da bi obžalovali, ampak zato,
da bi obujali spomine na bitko prav tukaj
nekoč decembra, sredi hude zime.*

*So naši fantje se v mrazu bojevali
in tukaj življenje svoje darovali.
Bilo mrzlo tako je, da mitraljez je zatajil ...
A borec naš slovenski še naprej se je boril!*

*Tako pogumni in srčni so bili,
sovražniku pognali so strah v kosti.
So Nemci razbežali se v dolino
in nikdar več prišli nazaj ...*

*A naši fantje so priborili nam svobodno
domovino,
takšno, kakršno imamo zdaj!
Zato jo čuvajmo in varujmo, drug drugega
spoštujmo,
kajti le tako nam bo lahko in življenje lepše
bo!*

Darja Grebenc, Hrastnik

■ **V METEŽU ZGODOVINE** 29. hercegovska divizija

Svečka za narodnega heroja Vlada Šegrta

O koncu druge svetovne vojne v Sloveniji je bilo veliko napisano. Manj pa je znanega o enotah, ki so odigrale ključno vlogo pri končni osvoboditvi naših krajev in so v Slovenijo prišle od drugod. Med njimi je bila 29. hercegovska divizija, ki je iz južnega dela Hercegovine prišla na pomoč slovenskim partizanom.

Šegrt se je rodil leta 1907 v Arandelovem pri Trebinju na južnem območju Hercegovine. Skupaj z legendarnim Savom Kovačevićem, ki je bil iz sosednje vasi na drugi strani meje v Črni gori, sta bila med prvimi organizatorji upora proti okupatorju na območju Hercegovine in Črne gore. Ob ustanovitvi 10. hercegovske brigade je po ukazu Tita postal njen komandant in je borce te brigade vodil skozi številne težke boje, med drugim tudi v bitkah na Neretvi in Sutjeski. Ko je bila proti koncu vojne ustanovljena 29. hercegovska divizija, je njen komandant postal Vlado Šegrt in divizijo je vodil vse do konca vojne. Njegovi borci so po dolgi in naporni poti iz Hercegovine mejo s Slovenijo prestopili pri Babnem Polju in se čez Snežnik podali v sklepne boje. Med hudimi spopadi so z velikimi izgubami med drugim osvobodili Postojno, Koper, Trst,

Gorico, Sežano, Ilirsko Bistrico, potem skupaj s 14. in 18. slovensko divizijo še Ljubljano, v nadaljevanju pa Kranj, Škofjo Loko, Tržič in Bled. Vlado Šegrt je po vojni opravljal vrsto pomembnih funkcij. Umrl je v starosti 84 let in je pokopan v rojstnem Arandelovu tik ob meji s Črno goro. Ekološko svečko z napisom Slovenija je zanj izdelal Marjan Kastelic, podpredsednik ZB Črnomelj, sicer pa zagnan in zvest preučevalec partizanstva. Nedavno mu je namreč v roke prišla knjiga Vlada Šegrta Kri na kamnu, v ka-

teri je avtor opisal svoje spomine vse od prvega dne upora proti okupatorju. Kastelic priznava, da se je med poglobljenim branjem popolnoma vživel v kožo tega velikega heroja, ki ga je občudoval celo Tito. Knjigo toplo priporoča vsem ljubiteljem vrednot narodnoosvobodilnega boja. Njega je prevzela do te mere, da je na družbenih omrežjih vzpostavil stik s Šegrtovim vnukom Božom Budmirjem, ki živi na Švedskem, in sorodnikom Ljubišo Gluščevićem iz Novega Sada. Ta partizanski zanesenjak med drugim skrbi za obnove zapisov na partizanskih spomenikih v domači občini, ljubiteljsko pa izdeluje ekološke svečke za partizanske grobove. Ko se je Kastelic nedavno odpravil v Srbijo, je svečko ponesel s seboj. V Novem Sadu se je srečal z Ljubišo Gluščevićem, ta pa je svečko odnesel na grob Vlada Šegrta v njegovem rojstnem Arandelovu. Bela breza, iz katere je izdelana, je simbol Bele krajine, ta pa je bila zibelka slovenskega partizanstva. In ker je lešen tudi plamen svečke, bo »gorela« dolga leta in sporočala obiskovalcem Šegrtovega groba, da Slovenci nismo in ne bomo nikoli pozabili nanj in na njegova herojska dejanja. **Vesna Slanc**

■ **DOGODKI** Adaševci

Spomin na padle borce

Območno združenje borcev NOB Sežana se je tudi letos 12. aprila 2023 udeležilo spominske slovesnosti ob 78. obletnici preboja sremske fronte v spominskem parku te fronte. Park je posvečen okrog 20.000 padlim borcem NOVJ, sovjetskih, bolgarskih in italijanskih enot. Med številnimi padlimi borci iz Slovenije so bili tudi Kraševci.

Skupino petnajstih udeležencev OZB NOB Sežana so sestavljali člani iz sežanske, divaške in hrpeljsko-kozinske ZZB s predsednikom OZB NOB Sežana in podpredsednikom ZZB NOB Slovenije Bojanom Pahorjem na čelu. Slednji je k tamkajšnjemu spomeniku skupaj s predsednikom srbske zveze borcev (SUBNOR Srbije), Vidosavom Kovačevićem, položil venec. Po številnih delegacijah, ki so se s polaganjem vencev poklonile padlim, je navzoče najprej pozdra-

vil župan občine Šid. Sledil je govor predsednika SUBNOR Srbije, ki je zbranim v govoru orisal pekel bojev, ki so jih prestali borci sremske fronte. Slovesnosti se je udeležil tudi predstavnik srbske vlade Nikola Selaković, minister za delo, vojaška in socialna vprašanja, ki je prvi položil venec in v govoru

prenesel pozdrave srbskega predsednika Aleksandra Vučića. Poudaril je, da ne smemo nikoli pozabiti junaških bojev naših prednikov in da je zdaj na nas, da ohranjamo njihov spomin, spominska obeležja in to prenašamo na mlajše generacije.

Irena Rože, foto: Srečko Rože

■ **DOGODKI** Celje

Na pragu svobode

Združenje borcev za vrednote NOB Celje je 27. maja pripravilo v dvorani Narodnega doma v Celju koncert pod naslovom »Na pragu svobode in mladosti«. Na koncertu sta nastopila Ženski zbor Kombinat in zasedba FaVoZA – Gimnazija Center Celje. Koncert so posvetili spominu na domoljube, ki so v prelomnih obdobjih narodove zgodovine, s svojimi dejanji odločilno doprinesli k izgradnji samostojne in demokratične države.

Ludvik Stepančič

Dr. Martin Premk

KOLUMNA

Državljska vojna

V zaslepljenosti s sovraštvom in pomankanju zamisli o vodenju družbe nezamenljivi vodja »najbolj poštene stranke« še kar naprej ponavlja grožnje z »vročo državljansko vojno«. Resnici in miru na ljubo je treba končno že povedati, da državljanske vojne pri nas nikoli ni bilo in je nikoli ne bo. Državljska vojna je sicer že od antike dalje razumljena kot oborožen spopad dveh skupin znotraj države. Poleg antičnih državljanskih vojn so bile najbolj znane državljanske vojne v Združenih državah Amerike med letoma 1861 in 1865, v Španiji med letoma 1936 in 1939, v Grčiji med letoma 1946 in 1949.

Med drugo svetovno vojno pa je bila na Slovenskem tako kot povsod po svetu druga svetovna vojna in kot povsod po svetu sta bila tudi pri nas samo dva tabora. Eden je bilo mednarodno protifašistično zavezništvo združenih narodov, v katerem so bili partizani. Drugi tabor so bile »sile osi« pakta Rim–Berlin–Tokio, v katerem so bili belogardisti in razni domobranci. Čeprav so na nasprotnih bregovih v tej vojni stali tudi Slovenci sami, takrat niso imeli niti države, da bi lahko bila kakšna »državljska vojna«.

Bili smo okupirani in ena stran je bila pod neposrednim poveljstvom okupatorja. Tisti, ki so vzeli orožje in plačilo od okupatorja, so dejansko povzročili bratomorni boj, ki bi ga danes želeli predstaviti kot »državljsko vojno«. Ta naj bi se začela, ker naj bi »komunisti« zlorabili narodnoosvobodilni boj in s »komunističnim nasiljem« povzročili, da so bili ljudje »prisiljeni« vzeti orožje od okupatorja. Zakaj je tiste, ki so vzeli orožje od okupatorja, motilo samo »komunistično nasilje«, prav nič pa jih ni motilo ne fašistično ne nacistično nasilje, še najmanj pa njihovo lastno nasilje, ostaja vprašanje, na katero zagovorniki kolaboracije niso in ne bodo nikoli dali odgovora. Lažje je v nedogled ponavljati, da so za vse krivi »komunisti«, kot pa priznati lastne napake in zločine.

Po osemdesetih letih zgodovinskih raziskav o drugi svetovni vojni tako pri nas kakor po vsem svetu so nam povsem znani vzroki, zakaj so se nekateri odločili za sodelovanje z nacisti in fašisti, prav tako posledice. Zato danes ljudi, ki so sodelovali z nacisti in fašisti, nihče več ne obsoja, kar pa ne po-

meni, da smemo dopuščati spreobračanje zgodovine in izenačevati obe strani. S človeške plati so nam usode vseh ljudi lahko enake, s politične in zgodovinske plati pa nikakor ne. Žal ne moremo pričakovati, da bodo v Ljubljanski nadškofiji ali nasledniki domobrancev priznali, da so med drugo vojno stopili na pot izdajstva, ker bi to pomenilo konec njihovih naporov za spreobračanje zgodovine. Brez priznanja pa seveda tudi ni opravičila. Zato mora država jasno in glasno sporočiti ljudem, da domobranstvo ni del naše državotvorne zgodovine, ne glede na tragedije, ki so se po koncu vojne dogajale pri nas in po vsej Evropi. A seveda ni naša zgodovina tista, ki ustvarja delitve med ljudmi, ampak so to še vedno tisti politiki, ki ne samo zlorabljajo zgodovino za razdvajanje

ljudi in zdaj ne širijo več le sovraštva, temveč še spodbujajo k nasilju in govorijo o vojni in orožju. Isti ljudje, ki govorijo o državljanski vojni, ogroženosti in oboroževanju, imajo hkrati polna usta besed o povezovanju, sodelovanju in sožitju ter same sebe vedno opredeljujejo kot »velike domoljube«.

Pustimo ob strani znane besede Samuela Johnsona, angleškega filozofa iz 18. stoletja, da je »domoljubje zadnje zatočišče največjih nizkotinežev«. Resnični domoljubi imajo in ljubijo svojo domovino in vse svoje ljudi ne glede na vsa njihova različna razmišljanja in poglede, ali kot bi se danes reklo, »politična prepričanja«. A žal ena stran politike vse, kar jim pride pod roke, tudi domoljubje, uporablja za širjenje sovraštva in delitev. To se kaže tudi ob prazniku dneva državnosti, ki bi moral združevati in povezovati vse Slovence ne glede na njihova osebna, politična, verska in vsa druga prepričanja. Pa so spet prav tisti, ki imajo polna usta povezovanj, sodelovanj in domoljubja, prirejali vzporedne državne proslave in se niso hoteli udeležiti državne proslave. In potem so spet govorili o krivicah, »polarizaciji«, razdvajanju in celo o »državljski vojni«. A ker tovrstne politike spremljamo in zdaj poznamo že več kot tri desetletja, jih je večina ljudi že jasno spregledala. In dobro se ve, da med ljudmi ni nikakršne razdvojenosti, razen tiste, ki si jo želijo nekateri desni politiki. In da tudi ni nobene »državljske vojne« in je ne bo, kot je nikoli ni bilo.

Po osemdesetih letih zgodovinskih raziskav o drugi svetovni vojni tako pri nas kakor po vsem svetu so nam povsem znani vzroki, zakaj so se nekateri odločili za sodelovanje z nacisti in fašisti, prav tako posledice.

NAŠ POGOVOR

Milan Kučan,*prvi predsednik Republike Slovenije in vidni zagovornik vrednot narodnoosvobodilnega boja*

Spomeniki so odraz svojega časa in no

Z Milanom Kučanom smo se pogovarjali o njegovem predlogu, da bi na Trgu republike v Ljubljani postavili spomenik osamosvojitvi, se dotaknili preteklosti in seveda spregovorili o trenutnem političnem dogajanju pri nas.

**Jani Alič in člani
uredniškega odbora**

Še danes odmevajo v ušesih vaše besede, ki ste jih izrekli 26. junija 1991: »Danes so dovoljene sanje, jutri je nov dan.« Kaj smo »izsanjali« v 30 letih? Kaj še vedno sanjamo?

»Z razglasitvijo samostojne slovenske države je bilo končano obdobje prizadevanj vrste rodov Slovencev. Skozi zgodovino so bila ta prizadevanja uresničevana v različnih oblikah in različnih državah, dokler končno ni bila možna odločitev, da zares zaživimo v svoji državi in sami odločamo o svoji usodi. Te besede so pomenile konec teh sanj, sledita trdo delo in odgovornost za to, kako bomo državo upravljali. Pomenile so konec nečesa starega in začetek nečesa novega. Izsanjanega ni malo, še vedno pa sanjamo, da bo naša država prijazna za vse svoje državljane.«

Kako gledate na boj za svobodo, upor, pogum in druge vrednote narodnoosvobodilnega boja, ki jih goji slovenska borčevska organizacija?

»Te vrednote so del univerzalnih vrednot, ki jim je bilo človeštvo zmeraj zvesto. V času druge svetovne vojne in razdelitve Slovenije med okupatorje, ko smo bili soočeni z usodo, kakršno so nam ti namenili, so imele te vrednote veliko mobilizacijsko moč. Tudi danes jo imajo, čeprav so časi in razmere, v katerih se uveljavljajo, drugačni. So bolj zapleteni, mogoče bolj kot kadar koli poprej in bolj od vseh dilem, s katerimi se je slovenski narod že ukvarjal. Danes so mnoge naše dileme pravzaprav dileme vsega človeštva. Prinaša jih razvoj, ki je nekakšen civilizacijski prelom. Človeštvo je danes pred vprašanjem, kako spremeniti in usmerjati razvojno pot in kako čim temeljiteje odpraviti posledice dosedanjega razvojnega razmaha, v katerem je bil poudarek na čim večji rasti bruto družbenega proizvoda ne glede na vzdržnost planeta. Govorim o poglavitnih nalogah sedanjega časa: predvsem o varovanju okolja, vode, zemlje, zraka, o tem, kako zavarovati planet in življenje na njem, tudi z veliko odgovornostjo do prihodnjih generacij. Te so bile za generacijo, ki počasi odhaja s prizorišča, veliko preprostejše, ker so bili rezultati in posledice take ali drugačne odločitve lažje prepoznavni. Dilema leta 1941 je bila upreti se ali ne se upreti, posledice ene odločitve in posledice druge so bile jasne. Takratna odločitev za upor in odpor je bila edina pravilna. Kot narod

smo preživeli in danes lahko razmišljamo o prihodnosti in novih sanjah.«

Ali bi bilo treba vrniti narodnoosvobodilni boj in partizanske vrednote v šolske urnike?

»Naloge današnje šole so prav zaradi novih znanj in družbenih sprememb drugačne, kot so bile naloge šole v mojem času. Šola je danes veliko bolj usmerjena v prihodnost, manj poudarka daje pouku o preteklosti. Njena naloga je opremiti mlade z znanjem, ki naj bi jim olajšalo odločitve o dilemah, s katerimi bodo soočeni. Torej ne samo usvajanje znanja, ampak tudi njegova uporaba s pomočjo novih tehnologij s prednostmi, ki jih te prinašajo, pa tudi reševanje dilem in celo nevarnosti teh tehnologij. Seveda je pomembno tudi poznavanje časovnega sosledja, v katerem se je narod oblikoval in ki je vplivalo na njegovo sedanjost, vitalnost in zmogljivost. Vendar je treba najti neko ravnovesje med vedenjem o preteklosti in usposabljanjem za prihodnost. Podrobno seznanjanje z dogajanjem med narodnoosvobodilnim bojem je danes mogoče tudi s pomočjo sodobnih tehnologij. Pomembno pa je razumevanje vrednot, na katerih je slonel narodnoosvobodilni boj, razumevanje, zakaj se je slovenski narod sploh odločil za upor in kako celovito je bil upor zasnovan, saj je že takrat imel začetke državne strukture. Zdi se mi, da je pouk o preteklosti potreben, a v racionalni meri, saj je pomembnejše opremiti otroke za življenje v prihodnosti. Gre predvsem za vprašanje, kolikšna je vzgojna komponenta oziroma koliko je podajanje znanja za prihodnost opredeljeno

„Izsanjanega ni malo, še vedno pa sanjamo, da bo naša država prijazna za vse svoje državljane.“

tudi z vrednotami, ki jih bo ob vdoru novih tehnologij ali prav zaradi tega treba uveljavljati kot trajne vrednote človeštva in ki bodo tudi v prihodnje omogočale življenje v skupnosti.«

Če bi stali pred množico mladih, ki zahtevajo boljše, pravičnejšo družbo, kaj bi jim svetovali?

»Pravzaprav bi se težko postavil v vlogo nekoga, ki bi svetoval mladim ljudem. Moje izkušnje so se oblikovale v zelo drugačnem času in drugačnih razmerah. Vrste stvari, ki so danes mladim samoumevne, sam ne obvladam. V množici informacij, ki so mladim danes na vo-

“

Dilema leta 1941 je bila upreti se ali ne se upreti, posledice ene odločitve in posledice druge so bile jasne.

ljo, bi na podlagi svoje izkušnje kot nasvet morda rekel, da je koristno preveriti verodostojnost informacij. Veliko je namreč manipulacij, tudi na globalni ravni, veliko je propagande. Ne gre kar verjeti, velja se prepričati in odločitve sprejemati na podlagi tega, v kar si prepričan, pa lastnega vedenja in vrednot. Mnoge odločitve prihodnjih generacij bodo veliko daljnosežnejše in pomembnejše, kakor so bile odločitve moje generacije.«

Ali bo Gibanje Svoboda prinesla svobodo? Bo reformirala zdravstvo, šolstvo, bo omejila sovražni govor in pozive k državljski vojni?

»Na neki način je vlada, ki jo je formiralo Gibanje Svoboda, Slovenijo že osvobodila, predvsem strahovlade, ki smo je bili deležni pred njenim prevzemom oblasti. Mislim, da je že to pomemben dosežek. Prav tako vidim odločenost, da se tem negativnim pojavom, o katerih sprašujete, naredi konec. Treba je upoštevati, v kakšnem stanju je sedanja vladajoča ekipa prevzela Slovenijo. Pred njo je vrsta nerešenih in podedovanih vprašanj in odgovori ne morejo biti sprejeti čez noč, od danes do jutri. Rekel bi, da gre za zahtevne naloge, da gre za določanje strategij na več področjih. Morebiti je neizkušenost vlade rodila začetno prepričanje, da je vse to mogoče storiti na hitro. Kmalu se je soočila z vso zahtevnostjo nalog, ki si jih je naložila. Zato je toliko bolj potrebno, da si postavi prednostne naloge. Mogoče pa jih je postaviti le na podlagi strategije, tudi vizije, kam naj se giblje družba in kaj potrebuje za uspeh. Ob prvenstveni nalogi ukvarjanja z zdravstvom zaradi stanja, v kakršnem je, sta dolgoročno vendarle najpomembnejša izobraževanje in znanje. Ne glede na nekatere napake, ki so po mojem rezultat predvsem neizkušenosti in prevelikega optimizma, ta vlada vendarle postavlja tirnice, po katerih lahko vodi državo v drugač-

no prihodnost od te, ki smo ji bili priča v dveh letih pred tem in ki se ne da opravičevati z dejstvom, da je bil to čas pandemije. Navsezadnje so bile s tem soočene tudi druge države, pa niso posegale v svoje demokratične temelje.«

Kako gledate danes na orožarsko afero?

»Orožarska afeta je itak mati vseh slovenskih afer. Pokazalo se je, da nedoslednost pri razčiščevanju tako velikih deviantnih pojavov v družbi ni v prid razvoju demokracije niti v prid avtoritete demokratičnih institucij države. Posledice takratnega nerazčiščenega dogajanja trajajo vse do danes. Takrat sem afero razumel kot poskus rušenja demokratično izvoljenih institucij. Ne samo predsedstva in pozneje predsednika republike, ampak tudi parlamenta, njegove preiskovalne komisije, ki je bila ustanovljena zato, da bi se zadevi prišlo do konca. Ni pa šlo zgolj za rušenje avtoritete državnih institucij in njenih predstavnikov, ampak tudi za avtoriteto pravnih institucij, za avtoriteto policije, tožilstva, sodišča. Enako se je zgodilo ob aferi Patria, ki je otrok prve orožarske afere. Mislim, da je takratni predsednik vlade Janez Drnovšek sprejel ne dovolj premišljeno odločitev, s katero je v bistvu prekinil to razčiščevanje z argumentacijo, da bi nadaljevanje zmanjšalo ugled Slovenije v mednarodni skupnosti. Sam sem bil, nasprotno, prepričan, da bi razplet in ugotovitev, za kaj je pravzaprav šlo, vključno z odgovornostjo Sloveniji dvignili ugled. Vendar to ni edina afeta, ki ji nismo prišli do konca. Bila pa je začetna, po mojem mnenju tudi najpomembnejša, ker je vgrajena v same temelje slovenske politike in jasno kaže, kako daljnosežne so lahko posledice nerazčiščenih problemov za družbo. Tako kot ta orožarska afeta so se z zastaranjem končale še nekatere druge. Zdaj se akterji teh afer sklicujejo na to, da jim krivda ni bila dokazana. In vse dokler bomo dovoljevali, da tovrstne zadeve zastarajo, tudi z izogibanjem sodiščem, toliko časa ne bomo imeli trdnjih etičnih temeljev, ki so pomembni za to, da bi družba dihala s polnimi, zdravimi pljuči in da bi lahko govorili o Sloveniji kot pravni državi.«

V zadnjih desetih letih se je v slovenski politiki izoblikoval ponavljajoči se obrazec vzpona novih obrazov in strank, ki skoraj tako hitro zapustijo politično prizorišče, kot nanj pridejo. Kako to ocenjujete?

»Vsaka od teh zgodb je zgodba zase. Edini skupni imenovalec je, da ljudje svoja pričakovanja vselej znova vlagamo v obete tistih, za katere upamo, da so jih sposobni uresničiti. Eden od razlogov je razočaranje nad neuresničevanjem takšnih, neredko nestvarnih pričakovanj. Novi obrazi nastopajo tako med tistimi, ki so na volitvah uspeli, kot med tistimi, ki niso uspeli. Težko je na ta vprašanja odgovarjati shematsko. Trdne osnove

za presojo so lahko vrednote, ki so bile vrojene v državo ob njenem rojstvu. Parameter, s katerim bi presojali, koliko je kakšna nova stranka uspela in kje se je zalomilo, bi lahko bilo vprašanje sposobnosti za dialog, za doslednost, pripravljenosti iti v spopad s političnimi nasprotniki in negativnimi tendencami, pa tudi sposobnost demokratičnega reševanja notranjih nesoglasij. Pri tem je treba omeniti še eno stvar, in sicer populizem, s katerim v politični prostor vstopajo tako posamezniki kot politične stranke in tudi civilnodružbene organizacije. Problem populističnih metod je v tem, da vstopajo v prostor, a na družbene probleme odgovarjajo mimo demokratičnih institucij, mimo demokratičnih postopkov in mimo odprtega, spoštljivega širšega dialoga. Ustvarjajo konflikte, rušijo institucije, izključujejo posameznike in velike dele družbe, zanikajo stroko in ji odrekajo znanje, predvsem pa obljublajo nemogoče. Populizem je v zadnjem času pojav, ki se razrašča tako v svetu kakor v Sloveniji. Tudi v Sloveniji bo na prizorišče pripeljal še kakšen nov obraz in kakšno novo politično grupacijo. Gre za nevarno tendenco prav zato, ker se ponuja kot učinkovita rešitev za vse velike zagate človeštva, pri čemer učinkovito uporablja tudi virtualne propagandne algoritme laži in manipulacij.«

osijo njegova sporočila

Milan Kučan na sedežu ZZB NOB Slovenije v Ljubljani (Foto: Jani Alič)

Kako gledate na zgodovinsko izročilo narodnoosvobodilnega boja danes?

»Vrednote so bile tisto, kar je mobiliziralo Slovence k upor. Uporništvu je vgrajeno v DNK slovenskega naroda. Brez njega nas verjetno ne bi bilo več. Enako velja za solidarnost, ki nas je povezovala v našem uporu in bi morala biti značilna za našo slovensko državo, saj je tako pravzaprav tudi nastala. Brez solidarnosti ni mogoče govoriti o javnem zdravstvu, javnem šolstvu, ni mogoče govoriti o vzdržnem sistemu socialne varnosti in predvsem ne o državi, v kateri bi se vsi ljudje počutili enako zaželeni. Ne smemo privoliti v to, da bi del družbe ostal na njenem obrobju. Leta 1991 je bilo eno od pričakovanj, da bomo zgradili družbo tako, da bodo vsi državljani čutili pripadnost novi državi in državljanski skupnosti. Nasploh mislim, da bo v prihodnje vse več poudarka na skupnem dobrem in na utrjevanju prostora javnega, tistega, kar koristi vsem.«

Vaša pobuda, da bi na Trgu republike v Ljubljani postavili spomenik osamosvojitvi, je sprožila pravi vihar. Kaj lahko poveste o namenu te pobude?

»Temeljni razlog za mojo pobudo je bila radikalizirana, zelo zaostrena razprava ob združitvi Muzeja slovenske osamosvojitve z Muzejem novejši in sodobne zgodovine, po-

Po moje je šlo za poskus prek muzeja osamosvojitve postaviti spomenik enemu krogu takratnih akterjev in izločiti vse druge.

sebej ob interpelaciji vlade v državnem zboru. Še posebej me je zmotilo dejstvo, da so nekatere razprave poskušale spodkopati podobo enotnosti, ki smo jo uspeli ustvariti leta 1990 in 1991 ob rojstvu slovenske države. Po moje je šlo za poskus prek muzeja osamosvojitve postaviti spomenik enemu krogu takratnih akterjev in izločiti vse druge, s tem pa spodkopati dejstvo, da je bila osamosvojitve dejanje vseh državljanov Slovenije in da ne bi bila mogoča, če bi to bilo dejanje enega dela Slovencev proti drugemu. Ne glede na posamezne razlike smo ta veliki zgodovinski projekt s

potrebno enotnostjo uspeli izpeljati vse do mednarodnega priznanja. Zdi se mi, da je takšna, nikdar prej dosežena enotnost vrednota, ki zasluži počastitev s spomenikom. Gre za počastitev dejanj Slovencev in državljanov Slovenije, ne posameznih dogodkov ali dejanj posameznih ljudi. Glede na dejstvo, da je bila vest o ustanovitvi nove slovenske države v svet poslana s Trga republike, kjer je zaplapolala tudi nova slovenska zastava z grbom, se mi zdi, da bi bilo prav ta spomenik postaviti tam. Vesel sem, da je vlada podprla moj predlog, ki ga bo poslala državnemu zboru in bo tako z njegovo odločitvijo postal projekt slovenske države. Sporočilo spomenika bi bilo, da so v naši preteklosti tudi trenutki, ko smo zmogli visoko stopnjo enotnosti, medsebojne povezanosti, sodelovanja, preudarnosti in poguma. Morda bo spomenik usmerjal Slovence k večjemu sodelovanju za prihodnost. Če smo to zmogli nekoč, ni razlogov, da ne bi tudi kdaj v prihodnje. Nasploh mislim, da je pri odločitvah o spomenikih, državnih praznikih in nacionalnih dnevih spomina treba razmišljati o tem, ali nas kot skupnost povezujejo ali razdvajajo. Spomeniki so odraz svojega časa in nosijo njegova sporočila. Zrel, samozavesten narod, ki je sposoben živeti s svojo preteklostjo, pa seveda spomenikov ne ruši in ne zamenjuje.«

KOLUMNA

Jože Pogljajen

Dejstva in spomin

Zakaj ljudje s tako lahko zavrnejo neprijetna novinarska poročila kot izmišljotine, propagandne izdelke, ki temeljijo na potvarjanju dejstev, pa sprejmejo kot pravo novinarstvo, se v sobotni prilogi Dnevnika sprašuje ukrajinska novinarka Olga Tokariuk. Na to vprašanje novinarka, ki se ukvarja z uporabo umetne inteligence za ustvarjanje propagande, ne odgovori. Splošen odgovor bi lahko bil, da zato, ker so zasvojeni s takšno ali drugačno ideologijo. V ukrajinskem primeru z ideologijo nacionalizma.

Ko Tokariukova govori o vlogi ukrajinskih nacionalistov med drugo svetovno vojno, med drugim pove, da so bili pripadniki ukrajinskega odpora, Organizacije ukrajinskih nacionalistov (OUN), podobno kot hrvaški ustaši ali romunska Železna garda tesno povezani z nemško vojsko, sodelovali pa naj bi zato, ker so upali, da jim bodo Nemci omogočili osamosvojiti Ukrajino. Dejstva so drugačna, veliko bolj kruta in krvava. Pripadniki »ukrajinskega odpora« pod vodstvom Stepana Bandere niso le tesno sodelovali z okupatorsko nemško vojsko, ampak so zato – kot pravi Tokariukova – da bi »z Nemci osamosvojili Ukrajino«, v letih 1941-42 sodelovali pri nacističnih pokolih več kot 200.000 volinijskih Judov. Kot še navaja ugledni zgodovinar Keith Lowe v svoji knjigi Podivjana Evropa, so se pozneje res pridružili ukrajinski partizanski uporniški vojski (UPA), a so v isti pokrajini pokole nadaljevali, le da so bili takrat žrtve Poljaki. V skladu s povedljem enega od vrhovnih partizanskih poveljnikov Dmitra Kljačivskija (»Likvidirajte celotno poljsko prebivalstvo v starosti od 16 do 60 let, njihove vasi pa zravajte z zemljo!«) so leta 1943 ukrajinski nacionalisti v Voliniji pobili več kot 50.000 Poljakov, v Galiciji pa od 20 do 30.000. Ne le poljski, tudi nemški in ruski viri navajajo, da so ti ukrajinski partizani žrtve radi obglavljali, križali, razkosali in razparali, njihova trupla pa pogosto razobesili, požgali domove, cerkve, cele vasi in zaplenili vse, kar jim je prišlo pod roke!

Tokariukovi se zdi potrebno poudariti, kako ni prav, da se iz Banderove biografije izpušča, da ga je gestapo leta 1942 zaprl. Priprli so ga zato, ker mu niso preveč zaupali, da jim ne obrne hrbtna. Najprej je moral v hišni pripor in zatem v oddelku za pomembne ljudi v koncentracijskem taborišču Sachsenhausen. Slabi dve leti pozneje so ga izpustili, da bi z diverzijami pomagal Nem-

cem zoper prodirajočo rusko vojsko. Umrli je konec leta 1959. S cianidom ga je v Münchnu zastrupil agent ruskega KGB.

Za mnoge Ukrajince je Bandera narodni junak, v njegovo čast so mu postavljali spomenike, po njem imenovali ulice in podobno. Maja leta 2010 mu je odhajajoči predsednik Ukrajine Viktor Juščenko podelili naziv heroja Ukrajine, njegov naslednik pa je ta sklep leto pozneje razveljavil. Uradno zato, ker Bandera nikoli ni bil ukrajinski državljani – torej ne zato, ker je bil na čelu milice, ki je množično in okrutno pobijala Jude in Poljake.

Glede vloge kolaborantov z okupatorji med vojno je tudi v Sloveniji vse več sprenevedanja. Tudi nas prepričujejo, da so tisti, ki so sodelovali z okupatorji, to počeli zaradi obrambe naroda pred brezbožnim komunizmom! Če je bila to prej agitacija desnih strank in slovenske Katoliške cerkve, je zadnja Janševa vlada, ko je že odhajala, to dvignila na državno raven. Z vladnim dekretom je namreč zaukazala, da je 17. maj dan spomina na žrtve medvojne in povojnega komunističnega nasilja. To so storili zato, so zapisali v obrazložitvi, ker Republika Slovenija komunističnega nasilja ni zmogla v zadostni meri vnesti v kolektivno zavest!

Ker je bila to še ena od političnih manipulacij, ko je bil na oblasti Janša, se seveda niso spraševali, ali je mogoče spomin na umrle zaukazati. Niti niso pomislili, da je spomin res lahko iskreno spoštljiv le, če ostane na osebni ravni in brez ideoloških predznakov. In brez – četudi posredne – državne prisile. Sprevrže-

nost se kaže tudi v tem, da naj bi se 17. maja spominjali ne le tistih žrtev, ki so bile med vojno in tik po njej usmrčene ali kako drugače po nedolžnem maltretiranju, ampak kar počez vseh, torej tudi sodelavcev italijanskih fašistov in nemških nacistov med vojno na slovenskih tleh, z ljubljansko škofijo na čelu. Sprevrženo torej je, če nam razni možine in dežmani dopovedujejo, da so ti v resnici naši narodni junaki. V njihovih nastopih je namreč narodno izdajstvo vaških stražarjev in pozneje domobrancev ter takšnih in drugačnih ovaduhov dosledno zamolčano. Enako molčijo tudi o posledicah sodelovanja teh »narodnih vojsk« z okupatorji. Zanje mrtvi, ranjeni in nemalokrat mučeni ter razmrčvarjeni podporniki narodnoosvobodilnega gibanja, nedolžni talci, odpeljani v uničevalna koncentracijska taborišča, ne obstajajo.

Zato je prav, da je Golobova vlada ta Janšev dekret razveljavila.

Pripadniki »ukrajinskega odpora« pod vodstvom Stepana Bandere niso le tesno sodelovali z okupatorsko nemško vojsko, ampak so v letih 1941-42 sodelovali pri nacističnih pokolih več kot 200.000 volinijskih Judov.

■ **V METEŽU ZGODOVINE** *Pri nas smo že zdavnaj dosegli spravo*

Spominjamo se in opominjamo

Pri založbi Salve je leta 2021 izšla knjiga *To smo mi*, njen avtor je Alojzij Grebenc, sicer župnik v Dolu pri Ljubljani in dekan dekani-je Ljubljana Moste. Grebenc, ki je tudi ljubiteljski zgodovinar, v knjigi predstavlja zgodovino svoje rojstne župnije Sv. Križ oziroma vas Gabrovko nad Litijo. V sicer zelo obsežnem delu je dober del namenjen dogodkom med drugo svetovno vojno, tudi ustanovitvi in delovanju domobrancev v župniji.

Nekatere starejše domačine Gabrovke in Moravč pri Gabrovki pa sta zmotila kratek zapis v posebnem okviru, v katerem se je avtor spomnil domačina Franca Grčarja, po domače Laudana, in napoved, da naj bi pri tamkajšnji cerkvi postavili spomenik domobrancem.

Tragedija na Javorskem pilu

Franco Grčar - Laudan je bil domobranec iz Moravč, komandant 4. jurišnega bataljona, ki je bil nastanjen v vojašnici Šentvid pri Stični in je bil vso vojno zelo dejaven v domačem okolju. »Znano je, da so njegovi domobranci 28. septembra leta 1944 na Javorskem pilu v zasedi pričakali borce Cankarjeve brigade, v spopadu je umrlo 24 partizanov, 29 pa je bilo ranjenih,« pripoveduje Peter Krašev, domačin iz Moravč. Bitka na Javorskem pilu velja za eno najbolj tragičnih bitk v tem delu Zasavskega hribovja. Cankarjeva in Gubčeva brigada sta namreč v drugi polovici septembra 1944 iz-

vajali bojne akcije v bližini Litije in okolici, 27. septembra zvečer pa sta prejeli povelje, naj se nemudoma vrne na Dolenjsko. Gubčeva je iz okolice Preske imela krajšo pot in je Javorski pil prečkala že v noči na 28. september, Cankarjeva pa je od Polšnika imela daljšo pot in je dospela pod preval, ko se je že zdani- lo. Domobranci, ki jim je poveljeval Laudan, so na Javorskem pilu partizanom pripravili zasedo, razporejeni so bili po gorskem grebenu vzhodno in zahodno od cestnega prevala tako, da so jih varovale minirane bodeče žične ovire, ki so jih Nemci postavili ob začetku vojne ob razmejitvi med nemško in italijansko okupacijsko cono.

Prvi bataljon Cankarjeve se je na cesti tik pod prevalom nepričakovano znašel v peklenskem ognju iz strojnic in minometov. Dvakrat je skušal izsiliti prehod z jurišem, toda obakrat se je ustavil pred bodečo žico. Nasprotnik je na veliko uporabljal težke minomete in se zakrival za žične ovire. Postopno je manjšim skupinam le uspelo prebiti ovire na več koncih. Preživeli borci so se po bitki zbrali na Čatežu in ugotovili, kako hude izgube so utrpeli.

»Laudan in njegovi domobranci so zakrivali tudi številne druge napade na partizane v tej dolini, krivi so za smrti mnogih domačinov, ki so pomagali partizanom. Laudan kot domačin je zelo dobro vedel, pri kateri hiši so partizani dobrodošli in kdo jim pomaga,« se spominja Krašev, ki pravi, da so se krajani

Laudana in njegovih domobrancev zelo bali, poseben strah je vladal tudi pri njih doma. »Pet mojih bratov je bilo v partizanih, oče je bil znan aktivist, ki je pomagal partizanom, v partizane pa ni šel, saj je bil tedaj že star, potrebovali pa so tudi ljudi na terenu. A tudi doma si ni upal biti, skrival se je po okoliških gozdovih in zemljankah.« Njegov oče Franc Krašev, ki je bil prvi povojni predsednik krajevnega odbora Moravč, je o zločinih domobrancev veliko vedel, prav tako kot naš sogovornik, čeprav je bil tedaj še otrok.

V Gabrovki partizani in domobranci

Gabrovka je bila ob začetku vojne pod italijansko okupacijo, na Javorskem pilu je bila meja, zasavska stran je bila v rokah Nemcev. Domačini so se različno opredelili in že pred kapitulacijo Italije so bili v vasi belogardisti, a tedaj je bilo življenje še znosno, saj so bili italijanski okupatorji do ljudi bolj pri- zanesljivi in belogardisti niso imeli moči. »Po kapitulaciji Italije pa se je vse spremenilo. Ko so belogardisti leta 1944 na ljubljanskem stadionu prisegli Hitlerju in se preimenovali v domobrance, se je njihov teror tudi v naših krajih močno okreplil. In Laudan je s pomočjo domačih izdajalcev postal strah in trepet ljudi. Nekoč je prišel k nam domov, sama z mamo sva bila doma, in hotel vedeti, kje je oče. Ko je mama povedala, da ga ni doma in da ne ve, kje

Peter Krašev

je, je mene nagnal proč, mamo pa so odpeljali po vasi. Nižje doli ob reki je ukazal vojaku, naj jo ustrelji, ker pa ta ni izpolnil ukaza, jo je hotel ustreliti sam, vendar mu je eden izmed Nemcev to preprečil, saj se mama ni hotela obrniti in jim pokazati hrbta. To jo je očitno rešilo, a po tistem vse do svoje smrti ni bila nikoli več ista kakor prej,« se spominja Peter Krašev. »Med vojno smo se domačini bolj kot tujih okupatorjev bali domačih izdajalcev. Kako naj bi Italijani in Nemci vedeli, kdo v vaseh sodeluje s partizani, če ne bi bilo domačih izdajalcev?«

Kot pravi, ga je posebej prizadela napoved o postavitvi spomenika pred cerkvijo v Gabrovki z imeni

padlih domobrancev, med njimi naj bi bilo tudi ime Franca Grčarja - Laudana. Ta je sicer po vojni pobegnil na Koroško in nato z družino v Kanado. »In zdaj naj bi bilo ime človeka, ki je kriv za toliko smrti in gorja v vasi, zapisano na vaškem spomeniku v posmeh vsem žrtvam in vsem nam, ki se ga še spominjamo,« z grenkobo ugotavlja Krašev.

Tisti, ki so si med vojno najbolj umazali roke s krvjo, so po osvoboditvi večinoma pobegnili v tujino, nekateri so ostali. Kako so po koncu vojne sploh lahko živeli skupaj, če so vedeli, kdo je kriv za številne smrti v okoliških vaseh: 26 ljudi je padlo za svobodo, še 50 drugih je umrlo kot žrtve fašističnega terorja, mnogi so bili izseljeni v Nemčijo ali na Hrvaško, žal vsi tega niso preživeli, številni so padli kot talci ali zaradi maščevanja domobrancev.

»Morali smo živeti dalje, ni bilo druge možnosti. Pri nas smo spravo dosegli sami med seboj kmalu po vojni, nikoli ni bilo nobenih težav. Skupaj smo obnavljali porušeno domovino, tukaj v Gabrovki smo dobili industrijski obrat Belsada, imeli smo močno kmetijsko zadru- go, večina ljudi je kmetovala. Bilo smo srečni, da je mir, in počasi so zamere splahnele. Ljudje so umirali, starih ljudi je tukaj okoli samo še za vzorec. Nas, ki se vojne še spominjamo, pa boli, da naj bi zdaj tisti, ki so krivi za mnoge smrti in žalosti, dobili spomenik.«

Jožica Hribar

■ **V METEŽU ZGODOVINE** *Tatinska draga*

Nikoli več!

Nikoli več! Tolikokrat izrečene besede ob koncu druge svetovne vojne. Žal sta bili potrebni zgolj dve generaciji, da so se na evropskih tleh ponovile grozote vojne, najprej na Balkanu, zdaj v Ukrajini. Zato je toliko bolj pomembno obujati dogodke iz polpretekle zgodovine.

Tudi letos je bila spominska slovesnost v Tatinski dragi v Gorskem kotarju na Hrvaškem, ki so se je udeležili člani borčevskih organizacij iz Gorskega kotarja in Primorsko-goranske županije ter Združenja borcev za vrednote NOB iz južnega obmejnega dela Slovenije. Obudili so spomin na dogodek, ko so 19. aprila 1942 člani Rakovške čete v tesnem useku v Tatinski dragi na Hrvaškem napadli Italijane. Rakovško četo so sestavljali fantje iz Rakeka v Sloveniji, ki so marca 1942 odšli v partizane. Utaborili so se v Racni gori nad Loško dolino. Povezali so se z aktivisti v Loški dolini in tudi z organizacijo v Babnem Polju in Prezidu na Hrvaškem.

Po neuspeli akciji reševanja dveh aktivistov iz čabranskih zaporov, za kar so jih zaprosili aktivisti iz Prezida, je devetčlanska patrulja Rakovške čete z nekaj člani Narodne zaščite na klanecu izvedla napad na kolono štirih tovornjakov, polnih italijanskih vojakov, ki so nič hudega sluteč veselo prepevali.

Ko so bili tovornjaki v tesnem useku, je zagrmelo in pesem se je spremenila v blazno kričanje. Italijani so bili ujeti v past brez možnosti bega. Ko je streljanje potihnilo, so

Letošnja slovesnost v Tatinski dragi (Foto: Zvonko Vidovič)

partizani začeli pobirati orožje, ki ga je bilo za tri partizanske čete. Prešteli so se. Vsi so bili živi, na italijanski strani pa ni ušla niti tretjina. Prebivalci okoliških krajev, ki so doživljali italijansko ustrahovanje in mučenja, so z navdušenjem pozdravili partizane.

Ko so Italijani prišli pobirati mrliče, so se znesli nad gostilničarjem in še desetimi vaščani, za katere so izvedeli, da so pozdravljali partizane. Ujeli so jih in jih postrelili. Upora niso zatrli. Ne čakajte, da jih položijo Italijani, je tiste dni v gozdove odšlo okrog 160 moških, Slovencev in Hrvatov.

Za upor, kakšnega Italijani niso pričakovali, so prebivalci teh krajev v veliki italijanski ofenzivi pole-

ti leta 1942 plačali velik davek: čez 400 ubitih civilistov, požgane vasi, mnogo prebivalcev, otrok, žena, starejših občanov, je bilo odpeljanih v taborišča na Rabu in v Gornarsu.

Govorniki na letošnji spominski slovesnosti v Tatinski dragi so poudarili dvojje: obujanje tragičnih dogodkov iz druge svetovne vojne je nujno za ohranjanje spomina, da se to nikoli več ne ponovi in da je vredno dati življenje za svobodo, kajti narod, ki bi sprejel okupacijo, je ponižan in nesvoboden narod, brez možnosti razvoja in samobitnosti.

(Vir: France Šušteršič: Vražji vrtec, Založba Borec, Ljubljana 1961) Ida Turk

■ **DOGODKI** *Ljubljana*

Streljanje talcev v Gramozni jami

Ob spomeniku narodnemu heroju Tonetu Tomšiču, ki ga je leta 1957 oblikoval Boris Kalin in stoji pred Osnovno šolo Poljane, smo se poklonili spominu na Toneta Tomšiča. Minilo je namreč 81 let od dne, ko so ga italijanski fašisti ustrelili v Gramozni jami.

Ob strunnem pozdravu Garde Slovenske vojske in naših praporščakov so cvetje k spomeniku položili predstavniki Udarne brigade Tone Tomšič, Združenja borcev za vrednote NOB Ljubljana Cen-

ter in stranke Levica. V kratkem kulturnem programu je govornik Niko Gračan, predsednik KO ZB 24 talcev Poljane, orisal življenje Toneta Tomšiča, učenci nižjih razredov osnovne šole pa so zapeli pesem Ljubljana zate. Sledilo je spominjanje na Kajuhovo leto s tem, da so starejši učenci recitali dve njegovi pesmi, za zaključek pa še pesem Elegija padlim pesnika Petra Levca.

Besedilo in foto: Mihael Grobelnik

GEOPEDIJA Partizanski spomeniki (17)

Kdo si, Oto Mader - Ris?

Strašen je bil 10. april 1941, ko so na velikonočni četrtek v Velenje vkorakale prve nemške čete. Vihar, snežni metež, dež, burja, vse to je spremljalo te sinove pekla pri njihovem pohodu v naše kraje. Nacistični okupator je v skladu s svojimi načrti o ponemčenju slovenske Štajerske takoj začel uresničevati Hitlerjevo naročilo: »Naredite mi to deželo nemško!«

14. maja je vodja nacistične Štajerske domovinske zveze Franz Steindl naročil političnim komisarjem, naj zaplenijo vso slovensko literaturo in jo odpeljejo v Maribor. Iz škalskega župnišča so odpeljali okoli 3000 knjig verske in posvetne vsebine. Nemcem ni uspelo, da bi zaplenili vse slovenske knjige. Komunist Oto Mader, doma iz Škal pri Velenju, je iz knjižnice razpuščene Vzajemnosti v Pesju odnesel knjige in jih zakopal. Zakopane so bile ves čas vojne.

Petokolonaši v Šoštanj in Velenju so z divjim veseljem planili svojim »rešiteljem« v objem. Srce se je krčilo ob pogledu na zaslepljene Slovence, tudi oni so z radostjo pozdravljali svoje zavojevalce. Če je kdo v gostilni svaril pred Hitlerjem, so ga knapi hitro zavrtili: »Tiho bodi, saj nas je Hitler odrešil!« Župnik v Zavodnju je opisal prihod Nemcev v Šaleško dolino: »In tukajšnje ljudstvo ob tem! Celopot so pozdravljali mimo hiteče vojaštvo in klicali Heil Hitler, odrešenik je prišel! Zdaj smo rešeni, zdaj bomo živeli, zdaj bo dobro.«

Oto Mader je v avtobiografiji Zakaj sem postal komunist ali namen moje življenjske poti, ki jo je pisal od novembra 1941 in jo malo pred smrtjo zakopal na Arličevi nji-vi v Škalah, poročal: »Prvi maj je bil višek njihovega trumfa in zmagoslavja. Vse, kar je moglo, je vrelo v Velenje in Šoštanj, kljub skrajno slabemu vremenu. Jaz sem gledal doma skozi okno vso to bedarijo in stiskal zobe. Povsod so nastopali govorniki in povzdigovali v nebesa svoje bloke. Vredni so bili ti govorniki, da bi jih usekal po gobcu. Zaslepljeni narod pa je vsem tem lažem tulil kot zver. Višek navdušenja pa je prišel v gostilnah, ker je pijača delala svoje. Da si jih čul, ko so šli domov z zborovanj. Vse nemško, niti enega Slovenca ni bilo več. Pa četudi je znal le dve besedi, je pa tisti govoril, samo da je bilo nemško. Sploh je bilo tako, kot bi pobesneli. Da bi tedaj prišel nekdo med nje in bi jim povedal resnico, ubili bi ga. To je sigurno.«

Vendar domačini okupatorja večinoma niso sprejeli z navdušenjem. Ljudje so bili v prevratnih dneh prestrašeni, zbegani in zaskrbljeni, a svojega odpora do okupatorja niso smeli javno pokazati. Občudovanje Hitlerja je od maja 1941 naprej naglo plahnelo. Deportacije in drugi ponemčevalni ukrepi so začeli odvrčati ljudi od okupatorja. Oto Mader je zapisal: »Slovensko inteligenco so takoj pozapri, tudi duhovščino. Ravno s tem pa so si začeli jamo kopati, ker so tudi klerikalci prišli na našo stran.«

V prvih tednih okupacije še ni bilo priprav na vstajo, a posamezniki so že zbrali nekaj orožja, ki so ga odvrgli pripadniki jugoslovanske vojske. Oto Mader je v Zrečah nabral osem pušk in nekaj municije, jih spravil v benčinski sod in ga zakopal.

Spomenik padlima Maderju in Mravljaku v Škalah

Oto Mader

7. julija 1941 so uspešno organizirali napisno akcijo. Najtežji del akcije v Šoštanju je prevzel Božo Mravljak, Mader je pokril območje premogovnika, Tone Ulrih pa Velenje. Naslednji dan se je Oto Mader dokončno umaknil v ilegalo in prevzel partizansko ime Ris. Povezan je bil s šaleško partizansko skupino, a je deloval predvsem na terenu kot aktivist Osvobodilne fronte. Miha Pintar - Toledo je v Škalskih Cirkovcah izvedel za večjo skupino štajerskih partizanov, zato se ni vrnil na Pohorje k ruški partizanski skupini, ampak jih je šel poiskati. Z njim so odšli šaleški borci Franc Polh - Izak, Oto Mader - Ris in Franc Podvinšek - Bruno. Na Tolstem vrhu nad Preboldom je bila ustanovljena B-skupina, iz katere naj bi se razvila Šaleška četa. Vanjo so bili poleg komandirja Toleda in komisarja Buča vključeni še Marjan Čater - Petja, Adam Dušak - Pupče, Tine Gorišek - Padelan, Franc Kralj - Krpo, Oto Mader - Ris, Franc Podvinšek - Bruno, Vili Reberšek - Čuk in Stanislav Brunšek - Zagloba.

Izkopali so Maderjeve puške. V četrtek, 28. avgusta 1941, se je iz Koroške v Dravograd pripeljal nemški notranji minister dr. Wilhelm Frick; na štajerski meji ga je pozdravil in se mu pridružil gauler dr. Überreither. Kolona se je odpeljala čez Slovenj Gradec in Velenje v Dobrno. Šaleška partizanska četa ji je postavila zasedo v soteski Socki med Velenjem in Žalcem. Ker pa se je minister Frick na Dobrni zadržal dan dlje, se je zaseda brezuspešno končala. Mader, Martinšek, Soklič, Ulrih, Stropnik in Polh so bili pri tem izdani in so se komaj rešili z begom proti Graški gori.

15. maja 1942 je šaleška skupina utrpela prvo izgubo. V Škalah, v svojem domačem kraju, je bil ustreljen šaleški prvoborec Oto Mader - Ris. Ko je bila velenjska orožniška postaja obveščena, da leži na dvorišču Godiclove domačije v Škalah ustreljen partizan, je tja poslala svojo patroljo, v Škale pa je prišel tudi uradnik kriminalistične policije.

Pri mrtvem Risu so Nemci našli ročno bombo, nekaj dokumentov in vojaško puško z vrezano petokrako zvezdo. Zvezdo je imel Ris pristoiti tudi na levi strani srjace. Po izjavah domačinov naj bi Maderja ustrelil eden od dveh obratnih zaščitnikov pri velenjskem premogovniku, ki sta stanovala v Škalah.

Viri

• Milan Ževart: OF in NOB v Šaleški dolini. Prispevki k zgodovini Šaleške doline, 1989.

• France Filipič: Prvi pohorski partizani, 1965.

Stane Gradišnik

SVOBODNA
BESEDA

www.svobodnabeseda.si

Dr. France Križanič

KOMENTAR

Počasna gospodarska rast

Slovenski bruto domači produkt (BDP – vrednost novoustanovitvenih dobrin) je bil v prvih treh letošnjih mesecih za slab odstotek večji kakor pred letom. Obdelava podatkov v Statističnem uradu Republike Slovenije (SURS) kaže, da je naš BDP prvo četrtletje lani hitro naraščal, rast se je nato najprej umirila, potem pa je med julijem in septembrom slovenski BDP celo upadal. V zadnjem lanskem in prvem letošnjem četrtletju se spet počasi povečuje. Če bi letos vse leto naraščal enako kakor v prvih treh mesecih, bi se letos realno povečal za dobra dva odstotka.

Da Slovenija ni zdrsnila v recesijo, je pripomoglo povečanje dodane vrednosti v gradbeništvu (od prvega lanskega do prvega letošnjega četrtletja za 15 odstotkov), v informacijskih in komunikacijskih dejavnostih (10 odstotkov) ter v strokovnih, znanstvenih, tehničnih in drugih poslovnih dejavnostih (4 odstotki). Dodana vrednost v predelovalnih dejavnostih je bila približno enaka kakor pred letom, njihova proizvodnja (poleg dodane vrednosti vključuje tudi materialne stroške, gre torej za prihodek) pa je bila letos pol odstotka pod primerljivo lansko. Glavne težave opazimo ob bolj razčlenjenih podatkih.

V slovenski industriji ob previsoki ceni električne energije (glede na konkurenco v tujini in stroške proizvodnje te dobrine doma) letos proizvodnja in zaposlenost upadata v avtomobilski industriji (proizvodnja je bila v prvih treh mesecih letos 24 odstotkov manjša kakor pred letom), proizvodnji papirja (upad za 18 odstotkov), v kovinski industriji (upad za 8 odstotkov), gumarski industriji ter v proizvodnji konfekcije (upad po 7 odstotkov). Zniževanje zaposlenosti kaže, da proizvajalci energetske krizo jemljejo kot dolgoročno. Nanjo se odzivajo z zmanjšanjem angažmaja produkcijskih dejavnikov: najprej odpuščanje zaposlenih, nato selitev kapitala.

Za preprečitev umika celih gospodarskih panog iz Slovenije v druge članice EU bo treba regulacijo cen električne energije v Sloveniji izvajati podobno kakor v državah, ki so se na tem področju izkazale za najuspešnejše. Eurostatovi podatki kažejo, da sta bili lani to Francija in Nemčija.

V obdobju, značilnem po hitri rast cen emisijskih kuponov in cen zemeljskega plina od druge polovice leta 2019 do druge polovice leta 2022, so se cene električne energije (poraba od 500 MWh do 2.000 MWh letno) za negospodinjstva oziroma za gospodarski odjem, pri katerem so upoštevane tudi vse institucije ter netržne storitve, na Nem-

škem povečale za 27 odstotkov, v Franciji za 31 odstotkov, v povprečju EU za 72 odstotkov in v Sloveniji za 93 odstotkov. V drugi polovici 2022 so bile te cene v Sloveniji za 34 odstotkov višje kakor v Franciji, za 4 odstotke višje kakor v Avstriji (verjeten vzrok odhoda Magme), za 37 odstotkov višje kakor v Srbiji in za 53 odstotkov višje kakor v Bosni in Hercegovini. Konkurenti iz teh držav (in investitorji, ki vzpostavljajo nove proizvodnje v teh državah) imajo glede stroškovnega pritiska cen električne energije boljši položaj, kot ga imajo slovenska podjetja. V Nemčiji so cene električne energije za gospodarstvo še 13 odstotkov višje kakor v Sloveniji, a je bila v drugi polovici leta 2019 ta razlika 74 odstotkov. Gre za precejšnje poslabšanje našega konkurenčnega položaja.

Naj omenimo, da 93-odstotna podražitev električne energije za slovensko gospodarstvo od druge polovice leta 2019 do druge polovice leta 2022 ni povezana z rastjo stroškov proizvodnje te dobrine pri nas. To povečanje cen je omogočil monopolni položaj ponudnikov.

Cene električne energije (poraba od 2.500 kWh do 5.000 kWh letno) za gospodinjstva so se od druge polovice 2019 do druge polovice 2022 v Sloveniji povečale za 17 odstotkov, v EU pa za 31 odstotkov. Podražitev v Sloveniji je bila enaka kakor v Nemčiji ter podobna kakor v Franciji (15 odstotkov). Precejšnja razlika med spremembo cen električne energije za gospodinjstva in gospodarstvo je poleg Slovenije značilna še za Madžarsko (upad cen pri gospodinjstvih za en odstotek ob povečanju cen gospodarstvu za kar 139 odstotkov) in Hrvaško (podražitev gospodinjstvom za 12 odstotkov ob povečanju cen gospodarstvu za 127 odstotkov).

Dobra novica je, da se sicer visoke ravni stroškovni pritiski za slovensko gospodarstvo letos zmanjšujejo. Tako so se svetovne cene surovin (The Economist) od maja lani do letos znižale za 23 odstotkov, cene zemeljskega plina in cene surove nafte pa po 73 odstotkov (Trading Economics). Cene emisijskih kuponov so bile maja za 19 odstotkov nižje kakor na svojem vrhuncu februarja letos. Cena električne energije je na borzi v Budimpešti (HUPX) konec letošnjega maja znašala le še 76 /MWh. Slovenske uvozne cene električne energije in plina so bile po podatkih SURS aprila letos za 44 odstotkov pod primerljivo lansko ravno.

Ob upadanju evropskih cen električne energije slabi monopolni položaj njenih ponudnikov in naše gospodarstvo se lahko temu prilagodi s spremembo nabavnih pogodb.

**Dobra novica je,
da se sicer visoke
ravni stroškovni
pritiski za slovensko
gospodarstvo letos
zmanjšujejo.**

■ DOGODKI Dan spomina in tovarištva 2023

»Naj mir nosi tvoje ime«

Letošnji že 21. dan spomina in tovarištva, ki je bil 4. maja na Petanjcih in je največji in najpomembnejši letni dogodek Ustanove dr. Šiftarjeva fundacija v Vrtu spominov in tovarištva, je bil posvečen miru in kulturi mira z večpomenskim naslovom Naj mir nosi tvoje ime. Dnevi spominov in tovarištva v vrtu imajo že dolgo prav tako večpomenski skupni naslov Naši zakladi. In mir je velik zaklad, vrednota, želja in cilj, ki smo ga letos povezali z odnosom in delovanjem mladih v zapletenem svetu spletnih omrežij, kar je bila tudi tema letošnjega literarnega natečaja ustanove za učenke in učence osnovnih šol in dijakinje in dijake srednjih šol v pomurski regiji.

Predsednica Nataša Pirc Musar je na Petanjcih posadila spominski glog

Letošnjo prireditev je ustanova organizirala v sodelovanju z ZZB za vrednote NOB Slovenije, Zvezo veteranov vojne za Slovenijo in Zvezo policijskih veteranskih društev SEVER. Prireditvi so dali še dodaten poseben pečat prisotni praporščaki veteranskih in domoljubnih organizacij, udeležila se jo je tudi predsednica Republike Slovenije Nataša Pirc Musar, ki je bila slavnostne govornica. Navzoč je bil tudi prvi predsednik države Milan Kučan.

Zbrane je v uvodu nagovoril predsednik uprave ustanove Marjan Šiftar. Spomnil je, da ustanova

majske prireditve v Vrtu na Petanjcih organizira od vsega začetka v spomin in počastitev na dogajanje, ki je povezano z 9. majem – kapitulacijo Nemčije in zmago velike protifašistične in protinacistične koalicije v drugi svetovni vojni, osvoboditvijo Ljubljane in dnevom Evrope. Posebej se je spomnil dveh zgodovinskih in z vrtom in prireditvijo povezanih oseb: Karla Destovnika - Kajuha in Slave Klavore. Oba sta bila, je poudaril, na sicer različne načine povezana z ustanoviteljem vrta, obema v spomin smo zasadili v vrtu spominski drevesi, oba sta umrla za iste ideale, vrednote in cilje na pragu življenja – stara 21 let – in že dolgo je himna vrta Kaju-

lju Šiftarju, ko ga je bodril k ustvarjanju novega duhovnega zbirališča: Naj bo to prostor, kamor bodo ljudje radi prihajali.« Spomnila je, da je »Vrt spominov in tovarištva nastal kot izraz Šiftarjeve intimne opredelitve zoper vojno in nasilje, za mir, za aktivno sožitje med narodi in za spoštovanje dostojanstva vsakega človeka ... Vanek Šiftar je bil del tiste generacije, ki je postavila temelje povojne obnove Slovenije, pa tudi del tiste generacije, ki je na svoji koži izkusila grozote vojne. A so se on in njegovi sodobniki, med drugimi akademik Anton Vratuša, še kako zavedali pomena pomiritve in sodelovanja med državami in narodi, ki so se še pred kratkim gledali skozi puškine cevi. Tako je nastala tudi plemenita zamisel Vrta spominov in tovarištva, ki še danes s pomočjo njegovih naslednikov, združenih v Ustanovi dr. Šiftarjeva fundacija, širi uveljavljanje njegovega svobodoljubnega in humanističnega poslanstva. Vrt je pomnik, opomin in spomin.«

V kulturnem delu programa so nastopili dijakinje in dijaki Gimnazije Franca Miklošiča Ljutomer Elisabeth Adjei, Nika Jurkovič, Larisa Varga in Timotej Tivadar, študentka muzikologije Anja Kutoš ob spremljavi Gašperja Gomboca na klaviaturi ter Moški pevski zbor Slava Klavara iz Maribora. Prireditve je povezoval Boštjan Rous.

Kot vsako prireditev ob dnevu spomina in tovarištva je tudi letošnja sklenila slovesna posaditev novega spominskega drevesa. Letos je predsednica Nataša Pirc Musar zasadila spominski glog, ki dela družbo spominskemu bezgu nekdanjega predsednika Danila Türka in ginku prvega predsednika Milana Kučana ter številnim drugim spominskim drevesom. In kot vsako majsko prireditev je tudi letošnja sklenilo tovariško druženje, ki so ga s svojimi dobrotami obogatili članice Društva deklet in žena Sončnica iz Tišine.

Marjan Šiftar, foto: Enver Palalić

■ DOGODKI Novo mesto

Za Evropo 9. maj ni več dan zmage?

Novo mesto je dočakalo začetek druge svetovne vojne z nemškim letalskim napadom 11. aprila 1941 in bombardiranjem meščanske šole (danes Osnovna šola Center), ki je takrat pogorela, v mesto pa so že naslednji dan vkorakali Nemci. Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 so oblast v Novem mestu prevzeli partizani oziroma komanda Novega mesta, partizanom pa se je pridružilo več kot tisoč meščanov in prebivalcev iz njegove okolice (mesto je imelo takrat samo štiri tisoč prebivalcev). Po 42 dneh svobode je Novo mesto 21. oktobra skupaj z domobranci okupirala nacistična Nemčija.

8. maja 1945 je bilo Novo mesto osvobojeno. Po odhodu nemških sil in domobrancev je mesto ostalo prazno in na Glavni trg je na belem konju prijezdil komandir Železničarske čete Tone Pavlič, sledili sta mu komanda mesta in črnogorska mladinska brigada. V spomin na 9. maj, dan zmage nad nacifašizmom, je Združenje borcev za vrednote

NOB Novo mesto pred spominsko ložo pri Knjižnici Mirana Jarca pripravilo slovesnost, na kateri je predsednik združenja mag. Dušan Černe kot slavnostni govornik predstavil zgodovinski potek dogodkov v Novem mestu med letoma 1941 in 1945.

»Danes Evropa praznuje 9. maj, dan Evrope. Vprašajmo se, zakaj so pred več kot 30 leti preimenovali dan zmage v dan Evrope. Mar se nismo borili in učili, da bo Evropa zgrajena na temeljih protinacizma in protifašizma kot odgovor na to, da so se v takratni Evropi Hitlerjevemu noremu načrtu zavladati svetu pridružile Italija, Madžarska, Romunija, Slovaška, Finska, Bolgarija, Vichyjska Francija in Hrvaška, pomagale pa so mu Španija, Portugalska, nevtralni Švedska in Švica, ki so neutrudno poslovale in trgovale z nacistično Nemčijo? Morda ni naključje in je morda celo interes, da se je 9. maj iz dneva zmage preimenoval v dan Evrope. Ko pridejo predstavniki teh držav v Slovenijo,

povabimo jih na Osankarico, na Sv. Urh, v Frankolovo in naj se poklonijo tem žrtvam. Nacizem in fašizem sta bila leta 1945 poražena, vendar zagotovo ne uničena. Zato danes praznujmo dan zmage in se spominimo vseh žrtev, ki so nam priborile svobodo, saj ta ni samoumevna. Te naše vrednote in spomine prenašajmo na mlajše generacije,« so besede, s katerimi je končal govor tovariš Černe.

Po prireditvi je sledil še voden ogled s kustosinjo Marjeto Bregar po stalni razstavi novejše zgodovine v Dolenjskem muzeju, posvečen 80. obletnici rojstva Antona Štampoharja, nekdanjega kustosa Dolenjskega muzeja. V kulturnem programu so sodelovali pevski zbor Društva upokojencev Metlika, recitatorka Terezija Potočar Korošec, harmonikar Mitja Bukovec, pripadniki spominske Novomeške partizanske čete in praporščaki. Program je povezovala Klavdija Kotar.

Darko Pucelj

■ DOGODKI Šentrupert na Dolenjskem

Šola je poimenovana po akademiku Pavlu Lunačku

Po letu 1991 je le redkim izobraževalnim ustanovam uspelo ohraniti poimenovanje po partizanskih enotah ali osebnostih. Ponosno ugotavljam, da Osnovna šola Šentrupert na Dolenjskem že 40 let nosi ime po rojaku, akademiku dr. Pavlu Lunačku (1900–1955). Bil je najvidnejši organizator partizanskih bolnišnic v Kočevskem rogu in utemeljitelj partizanskega zdravstva na celotnem območju Slovenije, po osvoboditvi pa je od leta 1945 do 1955 uveljavljal moderno slovensko porodništvo in ginekologijo.

Ob spominjanju obletnice njegove smrti, 2. aprila 1955, ki je hkrati tudi dan šole, učenci in delavci šole posvečamo veliko dejavnosti ohra-

načkova najljubša partizanska bolnišnica v Kočevskem rogu), je skupina učenk multimedijskega krožka posnela dramatizacijo »Sestanek pred partizansko bolnišnico«, ki so jo uprizorili učenci tretjega razreda.

Pri izvedbi pohoda nam je vsestransko pomagalo vodstvo Občinske organizacije ZB Šentrupert (plačilo prevoza, malica, ureditev prostora). Partizansko vzdušje sta poustvarila harmonikar in taborni ogenj. Učenki tretjega razreda sta ob tem recitirali pesmi partizanske pesnice in pisateljice Vide Brest - Majde Peterlin, ki se je prav tako rodila v našem Šentrupertu.

Na šolski prireditvi ob dnevu šole sta nas obiskala vnuka dr. Pavla Lu-

njanju njegovih vrednot, humanosti in patriotizma. Tudi letos smo v ta namen organizirali številne delavnice. Z učenci tretjega razreda smo opravili pohod v Jelovko, kjer je bil konec leta 1942 partizanski tabor Zapadnodolenjskega odreda. Na tem kraju, ki je podoben okolju partizanske bolnišnice Jelendol (Lu-

načka, Rok in Izar, in nam prijazno obujala družinske spomine. Veličina dr. Pavla Lunačka je pri nas skoraj zamolčana. Če bi se ravnali po njegovih vrednotah, bi bilo slovensko javno zdravstvo neokrnjeno in brez korupcije.

Prof. Katja Kramer Simončič, mentorica delavnice

■ DOGODKI Melje

Dan odprtih vrat v nekdanjem taborišču

Mednarodni raziskovalni center II. svetovne vojne Maribor (MRC) je 11. aprila ob mednarodnem dnevu osvoboditve nacističnih koncentracijskih taborišč v muzeju nekdanjega nacističnega taborišča za vojne ujetnike Stalag XVIII D v Melju pripravil dan odprtih vrat.

Med drugo svetovno vojno je bilo za bodečo žico v mariborskem

koncentracijskih taborišč je ustanovila Organizacija združenih narodov v spomin na taboriščnike enega največjih koncentracijskih taborišč – Buchenwalda. Množični poboji s streljanjem, obežanjem, zastrupljanjem s plinom, lakoto in mrazom, surovim pretepanjem, medicinskimi poskusi na živih ljudeh, vključno z otroki, odvzem krvi že izčrpanim

Stalagu XVIII D v Melju v dveh ločenih delih zaprtih več kot 15.000 vojnih ujetnikov iz zavezniških držav in Sovjetske zveze: od Rusov, Ukrajincev in drugih sovjetskih narodov do Francozov, Britancev, Avstralcev, Novozelancev in drugih, ki so v mariborskem taborišču puščali svoje zdravje in življenje. Obiskovalci so si pod strokovnim vodstvom lahko ogledali muzej. Na ogled so bili tudi krajši dokumentarni filmi in številne razstave. Mednarodni dan osvoboditve nacističnih

dojenčkom – vse to je le majhen del tega, kar se je dogajalo v takšnih taboriščih smrti, ki jih je ustanovil nacistični režim. 11. aprila 1945 sta bili osvobojeni koncentracijski taborišči Buchenwald in Mittelbau-Dora. Taborišče Buchenwald so osvobodili taboriščniki sami in ga predali ameriškim vojakom, ki jim je poveljeval general Patton. Pomembno vlogo pri osvobajanju so imeli tudi Jugoslovani, vključeni v ilegalno organizacijo v taborišču.

S. B.

MUZEJ Begunje na Gorenjskem

»Tovariši, maščujte nas«

Pred leti je Tončka Pikon z Blejske Dobre opisovalcu usod med drugo svetovno vojno Jožetu Vidiču rekla: »In kadar obiščem muzej talcev, se v celici številka pet zazrem v sliko mrtvega moža, ki so ga Nemci slikali ustreljenega pri kolu v Gorjah. Slika umorjenega brata Lojza pa je v celici številka sedem.« Danes ju ne bi videla, saj fotografij skupin talcev v Muzeju talcev v Begunjah ni več.

V Begunjah je bil v nekdanji graščini, današnji psihiatrični bolnišnici, osrednji okupatorjev zapor za Gorenjsko. Zaporniki so bili tudi iz drugih delov Slovenije in številnih drugih narodnosti. Po podatkih iz zaporniških knjig je bilo iz različnih vzrokov zaprtih (nekateri večkrat) 11.477 moških, žensk in otrok. Vseh niti niso vpisali. Umrtili so 849 talcev. Več kot 5000 so jih odpeljali v druge zapore, delovna in koncentracijska taborišča. Proti koncu vojne se je razrastle strah, da bo zaporska posadka pred umikom jetnike – zadnje so pripeljali 2. maja – pobila. Kokrški odred je 4. maja osvobodil 632 zapornikov.

V glavni stavbi, v kateri so bili tudi prostori za zaslíševanje in mučenje, je bilo 15 zaporniških sob, v pritličnem prizidku na severnem vogalu pa deset celic (tudi bunkerji), v katerih so zaprti čakali na smrt. Nekateri so svoje morda zadnje misli zapisovali na stene, vrata, podboje. V letu 1955 je restavrator republiškega zavoda za spomeniško varstvo Izidor Mole s pomočniki začel odkrivati napisano. Delo je bilo zahtevno, marsičesa izpod več plasti beleža niso mogli rešiti. Ječarji so stene večkrat prebelili, da bi zakrili napise in kri, stene pa so bile enkrat prebeljene še po osvoboditvi. Med ohranjenimi napisi je bilo največ vrezov. Za pisalo so bili žebelj, kakšen drug oster predmet, zob glavnika, nohti ... Pisali so mami, ženi, otrokom, nagovarjali Marijo in Boga ... Nekdo je napisal: »Tovariši, maščujte nas.«

Napisi naj bi bili dragocen dokument bodočega muzeja, ki ga je Muzej novejšje revolucije Kranj (naslednik je Gorenjski muzej Kranj) odprl maja 1960. Pozneje je postal enota zavoda Muzeji radovljiske občine (MRO), ki ga je leta 1963 ustanovila skupščina občine Radovljica.

Za ustanovitev muzeja so največ naredili nekdanji jetnik in avtor idejnega projekta Slavko Smolej, Martin Prešeren, ki je bil kot partizan med osvoboditelji zapornikov, in nekdanji partizan Ivan Bertonec. Skušali so zbrati čim več predmetov, povezanih z muzejem. Četrta celica je ostala taka, kakršna je bila. Na golih tleh je bila pogrnjena

tanka odeja in ob njej steklenica z odbitimi vratom. V drugih celicah so bili predmeti za mučenje zapornikov, gestapovska pištola, kapa in prstan, predmeti, ki so jih izdelali zaporniki, poslovilna pisma in pesmi na smrt obsojenih. Bile so tudi krogle z morišča v Dragi in koli, na katere so privezali talce v Dragi in na Lancovem. Iz taborišč so bili zebrasto oblačilo, mlete človeške kosti, železni drog z električnimi izolatorji, opeka iz krematorijske peči, dnevni obrok kruha ...

Že nekaj let pa je muzej tako osiromašen, da vzbuja sram. V okviru prenove muzeja v obdobju 2008–2010 so popravili stavbo in restavriral napise, predmete pa vrnil (postavitev se je vmes spreminjala) v GM Kranj. Vsaj usnjen bič in nemška brzostrelka sta že bila ukradena.

Po besedah takratne direktorice MRO in soavtorice načrta za prenovu Verene Štekar Vidic jih je pri tem vodilo načelo, da ostane v celicah le tisto, kar je bilo v njih dejansko ohranjeno. Zaradi pomanjkanja denarja so pri prenovi obstali na pol poti (dvakrat so poskušali v programu Phare). Želeli so postaviti tudi manjši paviljon s fotografijami na panojih, kratkim filmom in monitorjem, s katerim bi svojci in drugi lahko dobili podatki o zaprtih.

Muzeja, v katerem se je dalo začutiti, zakaj je beseda Begunje vzbujala grozo, ni več. Pretresljivi grafiti zapornikov niso prevedeni, zato tujim obiskovalcem ne povedo nič. Tako kot ni fotografij ustreljenih skupin talcev, tudi slike okupatorjeve zaporniške posadke ni. Pred leti je eden od nemških obiskovalcev pokazal s prstom: »To je moj oče!« Pred kratkim je sled za starim očetom iskal neki Avstrijec.

Tudi primerne kataloga, zloženke ali česa drugega nazornega

o kraju, »kjer smrt je skrhala svojo kos«, ni. Tako je bil poimenovan večjezični katalog iz leta 1975. Prav tako ni mogoče kupiti nobene knjige. Številke o tisočih zaprtih in odgnanih ter stotinah pobitih se človeka veliko manj dotaknejo kakor posamične osebne zgodbe. To se da vsaj delno podoživeti s knjigo dr. Janeza Gerčarja Mučeniške Begunje iz leta 1961 (dva ponatisa) ter z obsežnim delom Staneta Šinkovca Begunje 1941–1945. Pri Mohorjevi založbi je knjiga leta 2014 izšla v nemščini.

Po idejnem programu za ustanovitev muzeja iz leta 1954 naj muzej nazorno prikaže življenje in nehanje jetnikov, mučenje in streljanje zapornikov, odgone v taborišča in osvoboditev zapornikov. Muzej, kakršen je danes, tega v nobeni postavki ne izpolnjuje. Združenje borcev za vrednote NOB Radovljica je zato marca lani MRO napisalo, da bi morali predmete vrniti na kraj trpljenja in muzej še dopolniti. Marca letos pa je s stanjem muzeja, ki je spomenik državnega pomena, seznanilo ministrstvo za kulturo. Predlagalo je, da ministrstvo začne postopek za izdelavo načrta za tak muzej, da bo v skladu s tistim, kar je bilo zapisano ob njegovem nastanku, in projekt pomaga čim prej denarno izpeljati.

Za drugačen muzej in njegovo delovanje je seveda potreben denar, a najprej volja za to, ne le v radovljiski občini (kjer v proračunih za leti 2023 in 2024 za muzej ni denarja) oziroma MRO. Zaporniki so bili 20 narodnosti (ob 104 Romih in Sintih tudi 83 Italijanov, 70 Rusov, 62 Hrvatov, 52 Poljakov, 34 Srbov, 22 Nemcev, 21 Avstrijcev, pa Francozi, Angleži ...), morda bi lahko dobili tudi evropski denar.

MRO pa bi moral takoj narediti več za povečan obisk muzeja. Šole učencev in dijakov v muzej že dolgo ne vozijo več, zato ne vedo, kaj in zakaj so takrat počeli z ljudmi. Že njihovi starši ne vedo. In koliko ministrov in poslancev ne pozna Begunj? Velika težava je tudi odprtost muzeja. Ustaljenega odpiralnega časa ni. V času od januarja do junija in od septembra do decembra od torka do sobote (julija in avgusta lani je bil muzej odprt ob sobotah od 9. do 16. ure) se je treba najaviti vsaj tri dni pred obiskom. Letos je sicer tudi brezplačen ogled vsako drugo nedeljo v mesecu med 10. in 16. uro.

Vlasta Felc

DOGODKI Društvo Dobrnič

Strokovna ekskurzija članic in članov

Članice in člani Društva Dobrnič, ki je edina ženska veteranska organizacija v Sloveniji, smo se 4. maja udeležili slovesnosti ob 21. dnevu spomina in tovarštva Naši zakladi na Petanjcih. Na pot smo se iz Ljubljane odpravili z vlakom. V Mariboru so nas na železniški postaji z dobro voljo in sveže nabranim majskim cvetjem pričakale kolegice, članice Društva Dobrnič iz Maribora, in nas pospremile do spomenika talcem v središču mesta, kjer nas je nagovorila naša članica Majda Potrata.

V odličnem govoru, ki bi ga lahko poimenovali učna ura iz zgodovine mesta, je pripovedovala o žrtvah nacizma v Mariboru in še posebej izpostavila tragično usodo Slave Klavora, ki je bila komaj 21-letna

Nato smo se z avtobusom odpeljali na Petanjce in obiskali Vrt spominov in tovarštva, kjer od 7. maja leta 2021 raste tudi rumeni dren našega društva v znak prijateljstva in sodelovanja z Ustanovo dr. Šiftarjeva fundacija. Prepričali smo se, da rumeni dren lepo napreduje in da napis Društva Dobrnič »Vsem junaškim ženam« bogati širok spekter posajenih dreves in humanističnih izročil v spominskem vrtu. Sledila je slovesnost ob dnevu Ustanove Šiftarjeva fundacija / UŠF/, ki je bila letos z naslovom Naj mir nosi Tvoje ime posvečena ideji miru v svetu. Himno ustanove, to je Kajuhovo pesem Bosa pojdiva dekle obsorej, so zapeli člani Moškega pevskega zbora Slava Klavora iz Maribora.

Pred spomenikom talcem v Mariboru

ustreljena kot talka. Med drugim je dejala: »Spomenik ni dokončan. Avtor spomenika Jaroslav Černigoj je načrtoval še vodnjak, ki bi vnašal simboliko upanja v vsebino, polno smrti. V zidu na obeh straneh spominske plošče z imeni ustreljenih talcev so v nišah v steni žare s pepelom ustreljenih. Najprej so napisana imena treh narodnih herojev, istega dne ustreljenih Slave Klavore, Slavka Šlandra in Franja Vrnčiča. Napis pravi: 'Padli ste z grozo v očeh, ubiti za temi zidovi, padli ste z vero v naš rod, naj ne zamre vaš spomin. Žrtvam nacističnega nasilja 1941–1945 postavila Zveza borcev v Mariboru.'«

Zbrane udeležence sta pozdravila predsednik Ustanove dr. Šiftarjeva fundacija in župan občine Tišina. Nato so v kulturnem programu nastopili učenci gimnazije iz Ljutomera, kot slavnostna govornica pa je predsednica Republike Slovenije Nataša Pirc Musar orisala pomen skupnih prizadevanj za mir. Po slovesnosti smo se ob prijetnem druženju in po pokušini domačih dobrot pogovarjali z drugimi udeleženci slovesnosti o možnostih nadaljnega sodelovanja in polni lepih vtisov iz Prekmurja krenili na pot z avtobusom najprej v Maribor in nato z vlakom v Ljubljano.

Vera Klopčič, foto: Enver Palalić

VABILO ZA OBISK Sveti Urh

Zloglasna domobranska postojanka

Združenje borcev za vrednote NOB Ljubljana je v sodelovanju z Mestno občino Ljubljana po dolgotrajnem postopku dokončno pravno uredilo status Svetega Urha – območja spomina. V prenovljeni Mežnariji so skupaj z Mestnim muzejem Ljubljana ponovno postavili razstavo v spomin na stotine žrtev domačih izdajalcev in vojaških sodelavcev okupatorskih vojsk med drugo svetovno vojno.

O Sv. Urhu, kjer je bila med to vojno zloglasna domobranska postojanka sprva pod italijansko in nato pod nemško komando, priča tudi izdaja posebne brošure avtorja dr. Martina Premka, ki nam razkriva

vse grozote, ki so se takrat dogajale na Sv. Urhu. Tako postavljena razstava kot tudi brošura o njej zagotavljata, da s tem tematičnim obdobjem zgodovine našega naroda ne bomo seznanjeni le mi, člani borčevske organizacije, ampak tudi mlajše generacije. Zato vabimo združenja borcev za vrednote NOB in druga podobna združenja in civilne organizacije, ki so jim blizu vrednote narodnoosvobodilnega boja, da v svoje programe obiskov krajev, znamenitih po dogodkih v tem času, vključijo spominsko območje Sv. Urh. Kontaktna oseba: Marija Kocjančič, gsm: 041 684 836.

Branka Kastelic

Eksekucijski turizem

Profesor Peter Gsettner iz Avstrije je med drugim tudi član komiteja Mauthausen, Koroška. Ob predstavitvi prevoda Šinkovčeve knjige je dejal, da Slovenci, ki so preživeli Mauthausen, o Begunjah niso mogli ali hoteli pripovedovati. Mar so bila doživetja v Begunjah onstran meje tega, kar še lahko pripovedujemo? Begunje so bile tudi sinonim za izrodke sadis-

tične domišljije. Govoril je tudi o »eksekucijskem turizmu«. Na Koroškem je bilo znano, da v Begunjah streljajo talce, zaradi zloglasnih dvojezičnih lepakov, ki so najavljali žrtve. V Begunje so bili organizirani izleti, tudi za otroke in mladino, za ogled streljanja talcev. Avtobusi so veččinoma vozili iz Beljaka. Na poti domov so prepevali koroške narodne pesmi.

V SLIKI IN BESEDI

Ankaran

Pomladno sonce je 23. aprila šlo na roke organizatorju, Združenju anti-fašistov, borcev za vrednote NOB in veteranov Ankaran, ki je lepo urejen prostor na Katarini izbralo za prizorišče letošnje proslave ob dnevu upora proti okupatorju. Skrbno izbrani izvajalci so obetali pravi kulturni dogodek, častna straža praporščakov pa je poudarila slovesnost trenutka.

V pozdravnem nagovoru je predsednica združenja Darinka Vovk opozorila na izjemno vlogo Osvobodilne fronte ob napadu na Jugoslavijo: naroda ni pustila brez vodstva, postavila se je na njegovo čelo, povezala predstavnike različnih političnih in kulturnih skupin in organizirala oborožen upor proti

okupatorju. S takšno dediščino, je poudarila Darinka Vovk, se nam v teh nevarnih časih ni bati za našo prihodnost.

Pozdravu prisotnih in zahvali župana Gregorja Strmčnika predsednici Darinki Volk za prispevek ob zavzemanju za samostojno občino in izjemno uspešno vodenje združenja je sledil slavnostni govor dr. Rada Bohinca. Povedal je, da je uspešen boj za osvoboditev in združitve Slovencev, ki ga je izpeljala Osvobodilna fronta, bil navdih za osamosvojitve slovenske države 50 let pozneje, njene vrednote – resnica, svoboda, solidarnost, domoljubje in narodna enotnost – pa so temelj delovanja Zveze združenj borcev tudi danes. Ta se kritično angažira in opredeljuje do družbenih vprašanj. Izrazil je potrebo po večji narodni enotnosti in udejanjanju vseh navedenih vrednot, zlasti najvišje med njimi, resnice.

V kulturnem programu, ki ga je tenkočutno povezal igralec Rok Matek, so nastopili učenca OŠV Ankaran, Rok Kužner in Anja Sukič pod mentorstvom Valentine Šukljan v dramski obdelavi otroškega odporiškega gibanja med vojno, Darko Nikolovski o življenju in smrti Karla Destovnika - Kajuha Rad bi vam povedal zgodbo, glasbeno doživetje pa sta poustvarila pevska skupina Prijatelji z venčkom partizanskih pesmi in zares našo Vstala Primorska ter v Ankaranu vedno lepo sprejeti Drago Mislej - Mef s Svobodo in Črnimi brati. Občinstvo je zapelo skupaj z izvajalci.

Neda Zorman

Dobrna

Krajevna organizacija Združenja borcev za vrednote NOB v Dobrni že vrsto let skrbi za pomnike narodnoosvobodilnega boja. Vanj se je vključila velika večina Slovencev, saj so vedeli, da si okupator želi prisvojiti tudi ta del Evrope, ob tem pa hoče Slovence potujčiti in izbrisati kot narod. Predstavniki so ob dnevu zmage nad nacifašizmom obiskali partizanska obeležja in

Obeležje na Visokem (Kozjak), postavljeno v spomin na prodor XIV. divizije na Koroško

se poklonili spomenu padlim ter pred spomenike položili cvetje in prižgali sveče. Na vprašanje, zakaj tako zavzeto skrbijo za ta spomenik, je eden od udeležencev povedal, da je ohranjanje spomina na partizanski boj v bistvu izraz naše hvaležnosti za njihove žrtve. »Če ne bi bilo partizanskega boja proti okupatorjem, nas ne bi bilo več,« je rekel.

Med številnimi obeležji, posvečenimi narodnoosvobodilnemu boju na Štajerskem, velja posebej omeniti tista, ki so posvečena bojem XIV. divizije. »Prihodnje leto bo 80. obletnica prodora te številne partizanske enote v naše kraje in potrudili se bomo, da ta jubilej dostojno praznujemo,« je

povedala Andreja Stopar, predsednica krajevnega borčevskega združenja v Dobrni. Že letos pa bodo člani Združenja v juliju obiskali Komelj, v avgustu se bodo udeležili srečanja na Graški gori, 9. septembra pa bodo obiskali še Narodni dom v Trstu in Bazovico.

L. Š.

Boč

Lepo vreme na praznični dan 27. aprila, ko praznujemo dan boja proti okupatorju, je tudi letos na Boč privabilo veliko število ljudi iz okoliških krajev in občin, pa tudi od daleč so prišli obiskovalci, da bi se s spoštovanjem poklonili žrtvam fašizma in bočkim partizanom.

Zbrane sta nagovorili županja občine Poljčane dr. Petra Vrhovnik in mag. Lučka Lazarev Šerbec, predsednica Zveze društev General Maister. Prireditve so se udeležili še župani sosednjih občin, poveljnik 670. logističnega polka Slovenska Bistrica, Andrej Škodič, predstavniki veteranskih organizacij iz Slovenske Bistrice, Rogaške Slatine, Šmarja pri Jelšah, Ormoža in Štor, svoji padlih in pater Bogdan Knaus, ki je daroval mašo za padle bočke partizane.

K spomeniku padlih sta praporščake pospremila Godba na pihala Kulturno-umetniškega društva Janko Živko Poljčane in harmonikar Zoran Berdnik. Osrednji govornik na tokratni prireditvi je bil minister za kohezijo in regionalni razvoj dr. Aleksander Jevšek, ki je med drugim povedal:

»Prav je, da se spomnimo tudi tragičnega dogodka tik pred koncem vojne, ko so nedaleč stran, na južni strani Boča, padli domači borci 2. čete 1. bataljona Kozjanskega odreda. S prihodom okupatorjev se je začel nacistični teror. Brezkompromisno so obračunali z vsemi, ki so se uprli načrti germanizaciji Slovencev. Konec leta 1942 in v začetku leta 1943 so na Boč začele

prihajati manjše skupine borcev Kozjanskega odreda, tukaj so se zadrževali tudi borci in borke Šerčerjeve in Bračičeve brigade ter njihovih bataljonov. Oktobra leta 1944 je bila na Boču postavljena partizanska bolnica, ki pa je okupator ni nikoli odkril. Na nas je, da se postavimo za vrednote: za svobodo, tovarštvo, solidarnost, za mir in ljubezen do domovine.

Svoj govor je minister končal z besedami Karla Destovnika - Kajuha:

Proč vrzimo trudne misli –
ni je smrti brez življenja,
ni svobode brez trpljenja,
vse prešlo bo kakor kalna reka.
Proč jo vržeš, če pretesna je obleka.
Človek, novi človek vstal bo iz človeka.»

V kulturnem programu so nastopili še Vokalna skupina Bleščice KUD Janko Živko Poljčane ter učenki Osnovne šole Kajetana Koviča Poljčane Jerca Jug in Laura Napotnik. Organizator prireditve je bil Občinski odbor Zveze borcev za vrednote NOB Poljčane v sodelovanju z občino Poljčane.

Zdenka Detiček Opič, foto: Jelka Kropec

Besnica pri Kranju

Ob 80. obletnici bitke na Špičastem hribu je KO ZB NOB Besnica - Podblica v Široki dolini pod Joštom in Špičastim hribom priredila spominsko slovesnost pri spomeniku sedmim padlim borcem 2. čete 1. bataljona Gorenjskega odreda. Slavnostni govornik se je v zgodovinskem orisu spomnil besed tovariša Toneta Rakovca, žal že pokojnega udeleženca te tragične bitke, ki

je ob 75. obletnici dejal, da je bila to bitka mnogih nesrečnih okoliščin: od tega, da se je četi pridružilo 70 še neoboroženih mladih fantov, do tega, da je bila enota v noči taborjenja pod Špičastim hribom izdana. Krajši kulturni program so z recitacijami Kajuhovih pesmi izvedle članice domače krajevne organizacije.

Ob 80. obletnici ustrelitve talcev v Besnici je prav tako KO ZB NOB Besnica - Podblica v sodelovanju s krajevno skupnostjo Besnica, besniško podružnično šolo in Kulturnim društvom Jožeta Paplerja priredila spominsko slovesnost pri spomeniku sedmim talcem, ki so jih Nemci domačinom v opomin ustrelili 22. marca 1943. Kranjski podžupan Janez Černe je v slavnostnem govoru povedal, da je okupator kot sredstvo za doseganje vojaških ciljev pobijal in mučil tudi civilno prebivalstva na celotnih zasede-

nih območjih. Vsak odpor in boj sta bila kaznovana. V Besnici so vaščane kaznovali za likvidacijo nemškega učitelja, ki je bil s Kočevskega poslan ponemčevati slovenske otroke. Prav je, da se spomnimo vrednot, za katere so se borili naši dedje in babice, ter njihovega hrepenenja po svobodi, za katero jim ni bilo žal dati življenja. O dogodkih pred osemdesetimi leti je spregovorila tudi predsednica Turističnega društva Besnica Živa Slavec. Za kulturni program sta poskrbela Podružnična šola Besnica in Kulturno društvo Jože Papler, nastopil pa je tudi Ženski pevski zbor Kombinac.

Lado Nikšič

Škofja Loka

27. aprila smo v Sokolskem domu v Škofji Loki slovesno počastili državni praznik, dan upora proti okupatorju. Prireditve je s slovensko himno začela ženska vokalna skupina Sorške kresnice, sledil pa je uvodni pozdrav moderatorja Gašperja Murna, ki je skozi vso slovesnost zbranim recital izbrane pesmi Karla Destovnika - Kajuha.

Kot slavnostni govornik je bil povabljen dr. Blaž Torkar iz Centra vojaških šol Slovenske vojske, ki je v svojem navdihujočem govoru poudaril pomembnost upora na slovenskih tleh in prisotne spodbudil, naj bodo ponosni na slovensko odporiško gibanje kljub njegovim hibam, saj je bilo odločilno za zaščito in obstoj našega naroda. Prireditve so sklenile Sorške kresnice s pesmijo Slovenec sem.

S. B.

Šentjur

Člani in privrženci Združenja borcev za vrednote NOB Šentjur smo od 25. do 27. maja obiskali nekaj spomenikov NOB na Hrvaškem in v Srbiji. Najprej smo se ustavili v Jasenovcu in počastili spomin na žrtve tamkajšnjega koncentracijskega taborišča. V njem je ustaški režim po različnih ocenah pobil od 100.000 pa vse do 700.000 žrtev, predvsem Srbov, Judov, Romov, Hrvatov in tudi Slovencev. Med njimi sta bila tudi zakonca Palir, kar je zapisano na spominski plošči v Šentjurju.

Po prihodu v Srbijo smo se ustavili v Adaševcih, kjer nas je tamkajšnji vodnik pospremil po spomeniškem kompleksu sremske fronte. Drugi dan je bil namenjen obisku kulturnih spomenikov v Sremskih Karlovcih, Petrovaradinski trdnjavi in Novem Sadu. Zadnji dan pa smo po krajšem postanku v Somborju obiskali še spominski muzej batinske bitke v Bezdanu. Vodnik nam je opisal preboj partizanskih in ruskih brigad čez Donavo novembra 1944. Pogled čez Donavo razkriva naselje Batina in spomenik na vzpetini nad njo. Tudi ta spomenik, že na hrvaški strani, smo obiskali. Obudili smo spomin na velike boje, žrtve in zmage jugoslovanskih partizanov in ruskih vojakov na sremski fronti in ob preboju čez Donavo.

Ivan Dvorček

Stari trg ob Kolpi

Krajevna skupnost Stari trg ob Kolpi praznuje svoj krajevni praznik 1. junija, in sicer kot spomin na napad na okupatorsko postojanko v Starem trgu ob Kolpi. V tem spopadu sta sodelovali dve četi Kočevskega bataljona in Belokranjska četa v sodelovanju s hrvaškimi partizani. Skupaj je sodelovalo okoli 130 partizanov. To naj bi bil prvi takšen napad na utrjeno sovražno postojanko v Ljubljanski provinci.

Združenje borcev za vrednote NOB Črnomelj, KO ZB Stari trg ob Kolpi, se vsako leto dejavno vključi v praznovanje spomina na ta dogodek. Na slovesnosti so sodelovali člani kulturnih društev iz Bele krajine, otroci Osnovne šole Stari trg ob Kolpi in Živka Komac, recitatorica iz Kočevja. Spomin na te dogodke bomo ohranjali tudi v prihodnje.

Albina Štrekelj

Sromlje

Združenje borcev za vrednote NOB Brežice je 29. aprila na Sromljah pri Brežicah priredilo že tradicionalno proslavo, s katero so zaznamovali dan upora proti okupatorju, ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda, 79. obletnico ustanovitve legendarnega Kozjanskega odreda in prvi maj, praznik dela.

Okoli 400 prisotnih je uživalo ob nastopih kulturnikov MePZ Oton Župančič iz Artič pod vodstvom Simone Strnad, basista Bojana Kaplana in harmonikarja Roka Topliška ter citrarke Ane Jagrič in močno ploskalo recitatorje-ma, mami in sinu Jožici in Sašu Stajiču. Avtorica programa je bila Ida Ostrelj, izvrstno pa ga je povezovala mag. Mateja Jankovič Čurič. Slavnostna go-

V SLIKI IN BESEDI

vornica, poslanka Gibanja Svoboda v Državnem zboru Republike Slovenije mag. Nataša Avšič Bogovič, je v govoru poudarila: »Solidarnost, pravičnost in spoštovanje niso in ne bi smeli biti ne leve ne desne vrednote. Samo solidaren, pravičen in spoštljiv človek je močan gradnik uspešne, zdrave in moderne družbe. Ponosno praznujmo praznike, naj bodo slavnostni, izobesimo zastave in pokažimo spoštovanje do vseh, ki so se v preteklosti našega naroda odločili upreti okupatorjem.«

Obiskovalce proslave s širšega Kozjanskega so pozdravili tudi podžupan občine Brežice Bogdan Pavlovšnik, predstavnik krajevne skupnosti Sromlje Ferdo Pinterič in predsednik Združenja borcev Brežice Stane Preskar, ki je praporščakoma Bojanu Čuriču in Slavku Baškoviču podelil priznanji za požrtvovalno delo v Združenju. Proslavi so neizbrisno podobo dali številni praporščaki veteranskih organizacij ter pripadniki Robkove in Revirske spominske partizanske čete.

Stane Preskar, foto: Rok Retelj

Slejki

13. maja smo v zaselku Slejki na Ravnah nad Črničami zaznamovali 78. obletnico bitke, v kateri je padlo 19 partizanov. V boju, ki je potekal konec

februarja leta 1945, je pod streli okupatorjev Nemcev padlo 19 borcev Jurišnega bataljona XXX. divizije IX. korpusa NOV in partizanskih odredov Slovenije. Zaradi slabega vremena so se udeleženci slovesnosti, ki sicer poteka ob spomeniku padlim, umaknili pod streho. V kratkem kulturnem programu so nastopili pevci Moškega pevskega zbora Vinograd iz Vrtovina in učenci podružnične šole v Črničah.

Slavnostni govornik je bil Božo Novak, podpredsednik ZZB NOB Slovenije in predsednik Območnega združenja borcev za vrednote NOB Ajdovščina - Vipava, ki je podrobneje predstavil potek bitke. Posebej je poudaril pomen partizanstva in narodnoosvobodilnega boja, del govora pa je posvetil tudi številnim težavam, s katerimi se Primorska ukvarja danes. Nekaj besed je zbranim namenila tudi predsednica Krajevne skupnosti Črniče - Ravne Suzana Vidmar Kovšca. Po slovesnosti je delegacija k spomeniku položila venec in se žrtev spomnila z minuto molka. Krajsani Raven – njihovi predniki so v času druge svetovne vojne partizanom dajali zavetje – se dogodka spominjajo že vrsto let, čeprav žal noben borec tega jurišnega bataljona ni več med živimi. Prav tako je po zaslugi prebivalcev zaselka Slejki okolica spomenika – letos mineva 41 let od postavitve – vedno lepo urejena.

A. Š.

Orlek

Letos mineva 80 let, ko je na začetku januarja leta 1943 padel Ivan Rozman - Levč, komandant Kraškega bataljona, doma iz Ljubljane. Stalna patrulja devetih partizanov, ki jo je vodil Ivan Rozman, je krenila na pot iz Hribovega mlina ob potoku Kranjšek pri Stomažu in odšla proti Trstu. Pri Orleku so borci naleteli na sovražnikovo zasedo, ki je streljala in komandanta bataljona Ivana Rozmana hudo ranila v nogo in trebuh prav pri opravljanju nalog v zvezi s povezovanjem z italijanskimi protifašisti, ki so tedaj hoteli spraviti v Trst italijanskega ubežnika Antonia Dettorija.

Partizani so komandanta nesli okoli pol kilometra, a so v velikem snegu onemogli. Prosil jih je, naj ga ustrelijo. Dali so mu pištolo, vendar se verjetno ni ustrelil, temveč je izkrmavel. Rozmanovo truplo so italijanske oblasti našle po mesecu dni. Pokopan je na sežanskem pokopališču. V mestu se po njem imenuje tudi ulica.

Okroglo obletnico so počastili tudi sežanski borci. Predstavnik vasi Orlek Ludvik Husu, znan jamar, gasilec, pohodnik in fotograf ter dober poznavalec Krasa, je položil cvetje pred spominsko obeležje na vrhu Dola, ki ga je v kamnu izklesal zbiralec kamnin Gabrijel Jeram iz Štorij in so ga v bližini Orleka postavili pred desetimi leti.

Olgja Knez

Okroglo pri Naklem

S spominsko slovesnostjo smo 23. aprila počastili spomin na tragični dogodek pred 81 leti, ki se je na Okroglem zgodil kot posledica izdajstva. Zaradi peščice nemških mark, ki jih je dobil za svoje izprijeno dejanje izdajalec, je bilo mučenih in streljanih 12 partizanov. Najmlajši med njimi je imel 16 let, najstarejši 47.

Po mimohodu praporščakov, himni in položitvi venca k spomeniku je povezovalka prireditve Katja Bevk povabila pred mikrofonski predsednik OOZB Naklo Bojana Bajžlja. Ta je na kratko orisal potek dvodnevnega boja in ob koncu govora podal kritično mnenje o namernem potvarjanju zgodovinskih

dejstev o partizanskem boju. Program je nadaljevala slavnostna govorka, državna sekretarka Andreja Katič, in poudarila pomen ohranjanja spomina na partizanski boj in drugo svetovno vojno, na grozote, ki so se dogajale med vojno, kajti »če bi bil spomin na vojna grozodejstva bolj živ, potem ne bi bili mogoče še danes priče vojni na evropskih tleh. Ne želim si, da naši najmlajši spet doživijo vojno na svoji koži. Ta vojna, ki divja na evropskih tleh, ni tako daleč od nas. In prav zato se moramo spominjati preteklih dogodkov. Ko govorimo o vojnah, ne smemo govoriti o statistiki, ne smemo govoriti o velikih zmagah, ampak moramo govoriti o usodi posameznikov in posameznic, ki so se tako kot tukaj odločili, da gredo v partizane, kajti odločili so se za skoraj gotovo smrt. Želeli so si govoriti in peti v slovenskem jeziku. Ne smemo pozabiti, ko je Hitler prišel v Maribor, je rekel, naredite mi to deželo spet nemško. Nas tukaj ne bi bilo, zagotovo pa ne bi govorili slovensko.«

Končala je z besedami: »Partizani se niso borili samo za slovenski jezik in kulturo, borili so se tudi za pravičnejši svet, da bi lahko vsak živel dostojno življenje. Partizankam in partizanom smo lahko hvaležni, da danes govorimo slovenski jezik.«

Kulturni program so nadaljevali najmlajši otroci Osnovne šole Naklo z recitacijami in plesno točko, za kar gre posebna zahvala njihovim mentorici Karli, Stanki in Nataši. Recitatorica Romana je povedala nekaj Kajuhovih pesmi, Greta pa je prebrala kratek zapis o tragičnem dogodku.

Spominsko slovesnost je sklenil MePZ Dobrava s partizanskima pesmima, druženje pa smo nadaljevali ob prigrizkih in v prijetnem klepetu.

Greta Fister Štamulak

Poljanca

21. maja se je v vasi Plužna zbralo več kot 50 pohodnikov, ki so se povzpeli na Poljanca nad Bovecem in se udeležili proslave pri spominski plošči na kraju, kjer so leta 1944 trije mladi partizani padli v boju z nemško sovražno vojsko. Občinski odbor ZB za ohranitev vrednot NOB namreč v sodelovanju z Lovskim društvom Bovec vsako leto pripravi spominski pohod in hkrati komemoracijo, slednjo pa vsakič izvede Kulturno društvo Golobar.

Spominsko proslavo tradicionalno pripravijo drugo nedeljo v maju, letos je bila zaradi slabega vremena prestavljena na 21. maj. Ta dan je pohodnikom in udeležencem proslave ponudil zares lepo sončno vreme za pohod. Moški pevski zbor Golobar je pod taktirko zborovodje Rada Uršiča zapel štiri partizanske pesmi. Slavnostni govornik je bil predsednik Združenja za ohranitev vrednot NOB iz občin Bovec, Kobarid in Tolmin, tovariš Rok Uršič. Med drugim je dejal, da je po spominih pričevalcev iz tistega časa šlo za izdajo – krvni davek so s smrtjo plačali trije mladi fantje.

Polurni program je povezoval Mitja Cuder, predsednik in koordinator ZB v občini Bovec. Poudaril je vrednoti spomina na padle junake in takih srečanj.

Njihova pomembnost je nujna predvsem za mladi rod, ki ne more razumeti te polpretekle zgodovine, če mu ne predstavimo, da je ta odpor proti okupatorju gradil temelje naše domovine in svobodo v njej.

Po položitvi venca in poklonitvi spominu na padle partizane je Cuder prisotne povabil k udeležbi tudi prihodnje leto, ko bo 80. obletnica tega krvavega dogodka pod pogorjem Velikega Kanina nad Bovcem.

Mitja Cuder

Rečica pri Laškem

KO ZB Rečica je druga največja krajevna borčevska organizacija v Laškem, šteje kar 85 članov, samo letos se je včlanilo sedem novih. Po besedah dol-

goletnega predsednika Edija Laha so posebej veseli, da se jim pridružujeta tretja in celo četrta generacija, potomci nekdanjih partizanov ali internirancev. Ta kraj, znan po klenih rudarjih in zavednih kmetih, je bil med vojno namreč močno zaznamovan z odporom, zato so ga okupatorji imenovali »banditentgraben« in so v taborišča, predvsem v Dachau, izselili veliko domačinov. V vasi imajo ob pokopališču zelo lep spomenik, ki je bil zgrajen že novembra leta 1945 in je sploh prvi spomenik žrtvam druge svetovne vojne v Sloveniji. Glede na svojo starost potrebuje obnovo, kar so si na tokratnem občnem zboru med drugim naložili kot eno izmed prednostnih nalog. Sicer skrbijo kar za 20 spominskih obeležij v kraju, pripravljajo spominske slovesnosti in redno obiskujejo vse starejše člane. Kot je poudarila tajnica

KO ZB Zdenka Seidl, je v pripravi brošura o rečiški partizanski poti, sicer pa zelo dobro sodelujejo z vsemi društvi v kraju in občini Laško. To so potrdili tudi gostje na občnem zboru: Andrej Mavri, predsednik ZB za vrednote NOB Laško, Jože Kotnik, predsednik Društva upokojencev Rečica, in Marina Šmauc, predsednica krajevnega Rdečega križa.

J. H.

Črnuče

Združenje borcev za vrednote NOB Črnuče je 25. aprila pripravilo slovesno proslavo ob dnevu upora proti okupatorju. Izvedba proslave je bila načrtovana v Parku herojev, ker pa je bilo napovedano slabo vreme, je bila prestavljena v dvorano četrtna skupnosti Črnuče.

Ob polni zasedenosti dvorane je predsednik ZB Črnuče Rudi Vavpotič pozdravil prisotne krajsane Črnuč in vse goste. Ob tej priložnosti je Julki Žibert, predsednica ZZB za vrednote NOB Ljubljana, in dr. Martinu Premku, slavnostnemu govorniku, podelil spominski kipec »Utrujen partizan« kot priznanje za aktivno delovanje pri uveljavljanju vrednot narodnoosvobodilnega boja in objektivna in nepristranska pričevanja o drugi svetovni vojni in partizanstvu. Istočasno je predsednik ZB Črnuče podelil Ivani Ropotar srebrno plaketo ZZB NOB Slovenije (na sliki) za predano in uspešno

utrjevanje zgodovinske resnice, spoštovanje žrtev in ohranjanje kulturne dediščine narodnoosvobodilnega boja ter vključevanje mladih rodov v uresničevanje programskih nalog zveze.

Slavnostni govornik dr. Martin Premk je v kratkem govoru poudaril, da s tem praznikom slavimo odpornišvo in partizanstvo, saj smo se Slovenci v polpretekli in novejši zgodovini dvakrat postavili po robu okupatorju in s tem dosegli svobodo in samostojnost.

Sledil je kulturni program, v katerem so sodelovali pevski zbor KUD »Svoboda« Črnuče, mladinski pevski zbor Osnovne šole Maksa Pečarja, folklorna skupina te šole, oktet »Oktetek«, recitatorki, članci ZB, in recitatorji učenke in učenci osnovne šole. Prireditev je zaključil dixieland ansambel Ljubljanske korenine z venčkom partizanskih pesmi.

Vsem, ki so sodelovali, njihovim vodjem in izvajalcem se iskreno zahvaljujemo in se priporočamo za prihodnje sodelovanje.

Marija Plazar

Mače nad Preddvorom

Pred osemdesetimi leti so v hribovski vasi Mače pod Storžičem v hiši po domače pri Fendetu gospodarja Petra Gregorca, hišna številka 13, ustanovili Vaški narodnoosvobodilni odbor. Ustanovitvi je prisostvovalo osem domačinov: Peter in Nace Gregorc, Matija Bohinc, Janez Delavec, Štefan Arh, Peter Aleš, Janez Balantič in sklicatelj tega zbora Jože Celar - Tugo, domačin z Brega, ki je leta 1942 odšel v partizane. Kar 18 mesecev je bil v Gregorčičevi skupini kurir, nato je bil v Prešernovi brigadi. Jože Celar je bil leta 1943 sekretar četrtega rajona občine Preddvor. Ustanovil pa je tudi odbor za Slovensko narodno pomoč – OSP. Decembra 1943 je bil v bližini Medvod ustreljen kot borec NOV. Tone Tičar - Dvorjan, ki je bil pet let mlajši od Celarja, je bil leta 1943 mladinski aktivist v tretjem rajonu Jelovica, nato pa leta 1944 v rajonu Naklo in Preddvor poverjenik VOS.

Za predsednika novega vaškega odbora Osvobodilne fronte je bil izvoljen Peter Gregorc in za predsednika gospodarske komisija Peter Aleš. Petra Gregorca so novembra 1943 gestapovci aretirali in ga januarja 1944 ustrelili. Njegovega brata Ignaca, ki je novembra 1943 odšel v narodnoosvobodilno vojno, so gestapovci ustrelili nad Ovčanom, ko se je vračal v Kranj.

Ploščo v spomin na ustanovitev prvega vaškega odbora Narodnoosvobodilnega odbora, ustanovljenega v letu 1943 v Mačah, je Krajevni odbor ZB NOV Preddvor leta 1954 odkril na hiši, kjer je bil ustanovljen narodnoosvobodilni odbor.

Franc Ekar

Malkovec

Na Malkovcu, vasi v osrednjem dolenskem gričevju v sevniški občini, je 23. aprila v organizaciji ZB za vrednote NOB Tržišče, občine Sevnica in krajevne skupnosti Tržišče potekala tradicionalna spominska slovesnost ob dnevu upora proti okupatorju, odhodu Malkovčanov v partizane in obletnici ustanovitve 1. dolenskega partizanskega bataljona.

Na čas druge svetovne vojne, ko je bil Malkovec sinonim za upornost, neuklonljivost in veliko željo po svobodi, je spomnil slavnostni govornik, predsednik ZZB za vrednote NOB Slovenije Marijan Križman, ki se je dotaknil tudi sedanosti in poskusov razdvajanja slovenskega naroda.

»Druga svetovna vojna ni bila navadna vojaška okupacija naših krajev, bila je veliko več. Šlo je za neusmiljeno teptanje in uničevanje prvobitnega človeškega hrepenenja po preživetju in svobodi. Šlo je za preživetje naroda. Kot manjvreden narod smo bili obsojeni na izginotje. Med prvim smo občutili nasilje fašizma in se med prvimi v Evropi uprli raznarodovanju in fašističnemu nasilju,« je spomnil na preteklost, v kateri je Osvobodilna fronta vodila boj za osvoboditev in združenje slovenskega naroda na razkosanem slovenskem ozemlju v času druge svetovne vojne, ter opozoril, da znikanje pomena Osvobodilne fronte v razvoju slovenske narodne skupnosti ni naključno in tudi ni nastalo z rojstvom samostojne države.

Navzočim na prireditvi, ki jo je povezovala Vesna Perko, sta nekaj misli

V SLIKI IN BESEDI

Na tradicionalni spominski slovesnosti se je zbralo lepo število obiskovalk in obiskovalcev.

namenila tudi predsednik KO ZB za vrednote NOB Tržišče Marjan Povšič in sevniški župan Srečko Ocvirk. Spremljevalni kulturni program so oblikovali učence in učenci Osnovne šole Tržišče in s pesmimi o svobodi primorska pevka Marjetka Popovski. Za pogostitev po slovesnosti so poskrbele članice Aktiva kmečkih žena Tržišče.

Smilja Radi (Posavski obzornik)

Mengeš

V aprilu smo pripravili proslavo v spomin na pobjo 30 talcev leta 1944 in odprli razstavo NOB 1941–1945. Proslava je bila namenjena ohranjanju spomina na dve vrednoti: svobodo in mir. Naši starši so se zelo hitro zavedeli, da ne bodo preživeli, če se ne uprejo. Osvobodilna fronta je povežala Slovence v upor in še v vojni izvedla volitve v ljudsko oblast. Ta je po vojni izpeljala uspešne družbene reforme, v katerih se je delavski razred po produktivnosti uspešno kosal z zahodnimi državami.

Dr. Martin Premk, avtor razstave, žal je bil zadržan, nam je v pismu povedal, da je razstava zasnovana izključno na podlagi dejstev in brez kakršnih koli ocen. Izrazil je upanje, da bo pripomogla, da se pomirijo strasti okoli druge svetovne vojne, da ne bo več zamolčevanja ali preobračanja zgodovinskih dejstev in zlorab v politične namene. Čas je, da ljudje začnejo živeti neobremenjeno s tem, na kateri strani je kdo bil. Vsi ljudje v vojni niso mogli sami odločati o svoji usodi, a tega, katera stran je bila prava, se ne da spreminjati. Samo partizani so nas osvobodili, samo Osvobodilna fronta je združila narod in postavila temelje slovenski državi. Vsi drugi so bili del nacističnih in fašističnih oboroženih sil.

V kulturnem programu so sodelovali Mengeška veteranska godba, MEPZ Svoboda Mengeš, Šestošolci Osnovne šole Mengeš. Rdeča nit programa so bile pesmi Karla Destovnika - Kajuha. Njegove pesmi so tako kot nekoč vzbudile v nas močan čustveni odziv.

Na koncu pa je nastopil igralec Darko Nikolovski, ki si zelo prizadeva, da bi narodnoosvobodilni boj približal današnjemu človeku, tudi otrokom. Že pred leti je uglasbil Kajuhove pesmi ter posnel kratek film o Kajuhu in celjskem Starem piskru. Za mlade je izdelal namizno igro Postani partizan. Darko nam je doživetvo s prozo in poezijo predstavil življenje in čutenje Karla Destovnika - Kajuha.

Mirjan Trampuž

Zgornja Polskava

23. marec 1945 je bil žalosten dan na pragu svobode. Takrat so Nemci v gaju na Zgornji Polskavi ustrelili 30 talcev. V spomin na ta dogodek krajevna skupnost Zgornja Polskava praznuje svoj krajevni praznik. Leta 1950 je dal okrajni odbor ZZB NOV Maribor ob sodelovanju občinskega in krajevnega odbora ZB postaviti spomenik. Na osrednji plošči so napisana imena talcev, na obeh stranskih pa imena domačinov, ki so padli v narodnoosvobodilnem boju. Takratni župnik Ivan Orel je ob glavni cesti, od katere je vodila pešpot do spomenika, dal napisati: »Glej, tam v tistem

gaju trideset junakov spi. Obišči kraj, kjer tekla je slovenska kri.« Spomenik je delo arhitekta Staneta Lovšeta. Prva leta po vojni je bil spomin še zelo živ. Na komemoraciji se vsako leto zbere precej ljudi, saj ta spada med prireditve v okviru krajevnega praznika, ki ga ta krajevna skupnost praznuje od leta 1952. Spomin na nedolžne žrtve še vedno živi v srcih

navzočih, saj se vojne grozote ne smeje ponoviti. Prisotne je nagovoril predsednik Krajevne organizacije borcev za vrednote NOB Zgornja Polskava Marjan Ravš. V kulturnem programu so nastopili učenci tamkajšnje podružnične šole, Turistično društvo Klas, KUD Gaj, MPZ Obrtnik in Frajhajmska godba. Udeležili pa so se je župan občine Slovenska Bistrica dr. Ivan Žagar, člani sveta krajevne skupnosti, svojci padlih talcev, člani Združenja za vrednote NOB Slovenska Bistrica, člani Območnega združenja borcev za vrednote NOB Radeče, člani Območnega združenja veteranov vojne za Slovenijo Slovenska Bistrica, delegacija slovenskih častnikov Slovenska Bistrica, člani domačega gasilskega društva in člani drugih društev ter gostje.

Člani KO ZZB NOB so 31. marca izvedli tudi redni občni zbor. Ugotovili so, da so v minulem letu opravili vse zastavljene naloge, in potrdili program dela za leto 2023. Med drugim načrtujejo izvedbo dvodnevne ekskurzije v Bosno in Hercegovino v zanimivimi ogledi. Organizacija šteje 78 članov.

Besedilo in foto: Jožica Ravš

Javorski pil

27. aprila je na Javorskem pilu nad Gabrovko Zveza združenj borcev za vrednote NOB Litija - Šmartno s pomočjo občine Litija priredila spominsko slovesnost ob 82. obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte.

26. aprila 1941 je bilo v Vidmarjevi hiši v Rožni dolini dogovorjeno, da se ustanovi organizacija odpora. Osvobodilno fronto je sestavljalo petnajst različnih političnih, kulturnih in narodnostnih skupin, med katerimi so prevladovali Komunistična partija Slovenije, krščanski socialisti, narodni demokrati oziroma Sokoli ter kulturniška skupina z Josipom Vidmarjem, Ferdinom Kozakom in Francem Šturmom na čelu. Aprila 1953 se je osvobodilna fronta preimenovala v Socialistično zvezo delovnega ljudstva. Državni praznik, posvečen spominu na ta dogodek, danes poimenovan dan boja proti okupatorju, je bil razglašen že leta 1944.

Proslavo je s slovensko himno začel Pihalni orkester Litija, nadaljevala pa se je s pozdravnim nagovorom predsednika Zveze združenj borcev Litija - Šmartno Matjaža Aškerca ter slavnostnim govorom župana občine Litija Francija Rokavca. Ta je v svojem govoru povežal kraj slavnostnega dogodka, zgodovinske bitke Cankarjeve brigade, z vsebino praznika dneva boja proti okupatorju. Opozoril je na dejstva, ki so skozi zgodovino pripeljala slovenski narod do želenega cilja: samostojnosti in svoje lastne države. V nadaljevanju se je dotaknil tudi aktualnih dogodkov ter se vprašal, kje je vzrok, da se iz zgodovine ne naučimo tistega, kar bi se morali, ter vedno znova ponavljamo iste napake. Poudaril je tudi nujnost predstavljanja zgodovine in dogodkov, ki so se zgodili takrat in danes, v stvarni luči, brez zlorabe ali olepševanja oziroma prikrojevanja resnice. Govor je končal z mislijo, da je treba tovrstne praznike negovati in vsebino njihovega povoda prenašati na nove generacije kot spomin in opomin na takratne dogodke.

Kulturni program, ki je sledil in v katerem so se prepletale recitacije, partizanske bojne pesmi, opisi dogodkov tistega časa, je vodila domačinka Anica Resnik, za kar se ji tudi v županovem imenu iskreno zahvaljujemo. Prav tako gre zahvala županu Franciju Rokavcu za pomoč pri organizaciji dogodka in Viliju Lušini, ki je s svojo kitaro in pesmimi pričaral bojni duh takratnega časa. Iskrena hvala Pihalnemu orkestru Litija, praporščakom, vsem udeležencem prireditve, ki so s svojo prisotnostjo in nesebično pomočjo pri organizaciji dali pečat dogodka.

Zveza združenj borcev Litija - Šmartno

Mota

Pri Smodiševem mlinu na Moti ob reki Muri, kjer je pod streli okupatorja ugasnilo 21 življenj, so pripravili spominsko slovesnost. Okupator je vkleknjene žrtve privedel do reke Mure in začel streljati talce tako, da so mrtvi v reko potegnili žive. Med ustreljenimi je bilo precej mladih ljudi, večinoma so bili doma iz Slovenskih goric, med njimi je bil tudi angleški vojni ujetnik. Slovesnost so obogatili nastopajoči iz cvenske osnovne šole in člani Kulturnega društva Cven, Slavnostni govornik je bil predsednik ZZB za vrednote NOB Ljutomer Jani Prajner. Med nami pa je bil tako kot vsako leto Peter Žibrat, priča teh dogodkov, ki skrbi, da je spomenik je vedno urejen.

J. Prajner

Črnomelj

Na pobudo Združenja borcev za vrednote NOB Črnomelj smo se 28. novembra 2017 v Črnomlju srečali s člani ZB za vrednote NOB Metlika in Semič, Udruge antifašista Karlovac, Udruge antifašističkov borca i antifašista Duga Resa in Zagreb Jug. Ob tej priložnosti smo izdali skupno sporočilo o sodelovanju pri ohranjanju vrednot narodnoosvobodilnega boja, o stalnem opominjanju pristojnih o obnavljanju spomenikov in spominskih obeležij iz časa narodnoosvobodilnega boja in se zavezali k čezmejnemu sodelovanju pri zagotavljanju dobrih sosedskih odnosov ter mirnega, delovnega in pri-

jateljskega življenja obeh narodov na tem obmejnem območju.

V našem združenju se zelo trudimo spoštovati zavezo iz te listine. Tako smo se 5. maja letos z delegacijo udeležili proslave ob obletnici osvoboditve Duge Rese. Ob tej priložnosti smo kolege iz Udruge antifašističkov borca i antifašista Duga Resa povabili k spomeniku pri Kvasici, ki je posvečen

spopadu med 4. kordunaško brigado NOV z različnimi oddelki 23. pehotnega polka »Como«, 14. divizije »Isenzo« ter njegovih pridruženih enot na območju med vasema Kvasico in Nerajcem. Po zapisu zgodovinarja dr. Janeza Weissa je prav ta spopad bil eden izmed največjih spopadov med drugo svetovno vojno v Beli krajini in je zelo zaznamoval italijansko medvojno fašistično okupacijo in njen odnos do civilnega prebivalstva.

Kolegi iz Duge Rese so bili presenečeni nad veličastnostjo spomenika, ki je delo kiparja Jakoba Savinška. Seznanili smo jih tudi, da nameravamo ob spomeniku postaviti informativno tablo, na kateri bo napisanih nekaj bistvenih podrobnosti o spopadu. Sodelovanje s hrvaškimi združenji bomo utrjevali tudi v prihodnje.

Albina Štrekelj

Doblar

3. junija je bila nad Doblarjem Pod skalco spominska slovesnost v počastitev spomina na sedem pobitih partizanov. Pred 80 leti so v sanitetni postaji št. 9 na tem kraju italijanski karabinjerji in padalci prostovoljci, posebej izurjeni vojaki, hladnokrvno pobili sedem ranjenih partizanov. Spominsko prireditev je organizirala KO ZB za vrednote NOB Ročinj skupaj z ZB za vrednote NOB Nova Gorica, Društvom vojnih invalidov severne Primorske Nova Gorica in v sodelovanju z občino Kanal ob Soči in Prostovoljnimi gasilskim društvom Avče. Slovesnost je bila priložnost, da počastimo spomin

na vse tiste, ki so se v naši zgodovini borili za pravice Primorcev in vseh Slovencev, da živimo danes v samostojni državi Sloveniji.

Po pozdravnih besedah predsednika KO ZB za vrednote NOB Ročinj Zorana Zimica, župana občine Kanal ob Soči Mihe Stegla in predsednika Društva vojnih invalidov severne Primorske Nova Gorica Valterja Adamiča je spomin na dogodka 31. maja 1943 Pod skalco podrobneje opisal Dušan Jug. V osrednjem govoru je dr. Ljubica Jelušič, podpredsednica ZZB NOB Slovenije, spomnila na ključne trenutke v zgodovini Primorske, na pomen tovarštva, solidarnosti, strpnosti. Opozorila je na pojave, ko v Evropi in sosedstvu fašizem ponovno dviguje glavo, in na prizadevanja nekaterih tudi pri nas za izničenje pomena partizanskega boja v drugi svetovni vojni. Namenoma se izogibajo dejstvu, da je bil partizanski boj mednarodno priznan kot boj na strani zmagovitih zavezniških sil. Poudarila je pomen in natančno organiziranost partizanskih bolnišnic in opisala tedanje razmere. Ob koncu je 93-letna na Doblarju rojena tovarišica Vera Vezovnik (Kragelj) prebrala nekaj verzov svoje pesmi ter se zahvalila vsem, domačinom, Bricem in drugim, ki so si med vojno prizadevali in dali celo svoje življenje za svobodo in pomagali partizanom. Predsednica ZB za vrednote NOB Nova Gorica Ingrid Kašca Bucik je Branku Golja v zahvalo za vso nesebično pomoč pri pripravi te prireditve že vrsto let izročila priznanje Janka Premrla - Vojka.

Kulturni program so z besedo in glasbo oblikovali Mešani pevski zbor Jože Srebrnič pod vodstvom Marinke Markič, učenca Osnovne šole Kanal Lana Žnidarčič in Jaka Gabrijelčič, njuna mentorica je bila učiteljica Urška Humar Bajt, Goriški harmonikarji pod vodstvom Braneta Pungarta in harmonikar Dejan Pavšič. Slovesnost so s svojo prisotnostjo počastili številni praporščaki. Otroci tovariša Antona Tinte, ki je bil najbolj zaslužen za postavitev obeležja Pod skalco, so v spomin na dogodek odnesli k obeležju žalni venec. Vstala Primorska je na noge dvignila vse prisotne, zatem pa so se ob pesmi in prijetnem klepetu družili še dolgo v popoldan.

Klelija Dolenc, foto: Radovan Furlan

Novo mesto

V mozaik letošnjih pohodov in proslav ob dnevu upora proti okupatorju je svoj kamenček vložilo tudi Združenje borcev za vrednote NOB Novo mesto. Tudi tokrat niso manjkali praporščaki in člani Novomeške čete, člani veteranskih organizacij in vsi, ki v Novem mestu nosijo v srcu 27. april – dan upora. Tako je osrednja občinska prireditev ob dnevu upora proti okupatorju in ob koncu tradicionalnega pohoda Novo mesto v žici znova lepo uspela.

S proslavo so člani – potem ko so v naklonjenem vremenu in dobre volje opravili tradicionalni pohod – znova dokazali, kako je zlasti v tem času treba opozarjati na dejstva, da se v Evropi krepijo mračnjaške sile, ki so pred desetletji imele ob domačih privržencih cilj pokoriti slovensko zemljo.

Predvsem pohod je na posameznih točkah Novega mesta – s polaganjem venca v spominski loži pri Knjižnici Mirana Jarca in cvetja pred spomenikom na Glavnem trgu – požel veliko pozornosti in tudi odobravanja.

Proslava na tako imenovani Pumpnci je v imenitni režiji Jožice Jožef Beg dobila ogleda dlani številnih udeležencev. Prijetno jo je povezovala

V SLIKI IN BESEDI

študentka Maša Berger. Pred kulturnim programom je zbranim letošnji pohod predstavil Luka Hrovat in z izjavo »Vesel sem, da lahko danes tu pred vami svoboden in v slovenskem jeziku povem nekaj besed!« požel topel aplavz. Zbrani so z zanimanjem prisluhnili slavnostnemu govorniku, komandantu Spominske novomeške partizanske čete Ivanu Petančiču - lču, ki je obudil spomine na usodne dni, se poklonil partizanskemu boju in zažugal mračnim silam, ki se, kot je poudaril, oglašajo po vsej Evropi. V kulturnem programu so sodelovale dobre recitatorke Silva Kužnik, Heda Kastelic in Terezija Korošec Potočar, ubrana pevska skupina Kronce in neu-morni harmonikar Peter Moravec, ki je znova navdušil s Hej Brigade.

J. P.

Črnomelj

25. aprila je bila v Črnomlju v dvorani, v kateri je pred 79 leti potekalo prvo zasedanje SNOS, proslava ob dnevu upora proti okupatorju. Slavnostni govornik je bil Andrej Kavšek, župan občine Črnomelj. Program so oblikovali Mešani pevski zbor Samospev Črnomelj, vokalna skupina Polanski odmev, recitatorji Osnovne šole komandanta Staneta Dragatuš, recitatorka in pevka Nina Šalomon ter recitatorka Mojca Breznik. Program je povezoval Tadej Fink.

Takšna proslava je prava priložnost, da se spomnimo zaslužnih članov našega združenja. Zato je na proslavi predsednik Združenja za vrednote NOB

Črnomelj Jožef Jerman podelil srebrno plaketo ZZB za vrednote NOB Slovenije Slobodanu Drakuliču iz KO Vinica in Ljudmili Kocjan iz KO Črnomelj. Zelo smo ponosni na njuno delo, saj sta veliko svojega prostega časa žrtvovala za širjenje vrednot narodnoosvobodilnega boja, skrb za ostarele člane in pridobivanje novih članov.

ZB za vrednote NOB Črnomelj, foto: Jani Pavlin

Kungota, Pesnica, Šentilj

Dan zmage, dan osvoboditve, dan zmage nad nacizmom in fašizmom so različna imena za dan, ki ga Evropa praznuje v spomin na zmago nad fašizmom in nacizmom. 9. maj 1945 je dan, ko se je v Evropi uradno končala druga svetovna vojna, morija, ki je tudi na našem koncu zahtevala ogromne žrtve. Končala se je vojna, ki je zahtevala več žrtev med civilisti kakor med vojniki. V vojni, ki je trajala dolgih šest let, moriji, ki je zahtevala 60

Spomenik na Zgornji Velki

milijonov smrtnih žrtev, v vojni, v kateri je sodelovalo 72 držav, v vojni, v kateri se ve, kdo je bil zmagovalec, v vojni, v kateri so bili partizani na strani zmagovalcev.

Delegacija Združenja borcev za vrednote NOB občin Kungota, Pesnica in Šentilj je na dan zmage nad fašizmom in nacizmom 9. maja položila vence in prižgala sveče ob spomenikih in spominskih ploščah na območju naših treh občin (spomenik na Zgornji Velki, spomenik Marjanu Bantanu - Stojanu v Jelenčah, spominska plošča v Pesnici, spomenik v Zgornji Kungoti, spomenik v Šentilju, spominska plošča v Pernici, spomenik v Jarenini).

Jelka Krašovec

Ponikva pri Žalcu

25. maja je ZB za vrednote NOB Ponikva pri Žalcu pripravila izlet za svoje člane in zraven povabila še člane sosednjega društva ZB Galicija. Pot nas je vodila mimo Olimja v Podčetrtku do Sedlarjevega. Ustavili smo se pri spomeniku 14. diviziji na kraju, kjer se je vrnila na Štajersko. S kratko razlago o XIV. diviziji smo obnovili zgodovino njenega nastanka in delovanja. S pesmijo našega partizanskega pesnika Karla Destovnika - Kajuha smo počastili njegov spomin. Ker smo bili ravno 25. maja, smo se ustavili tudi v Kumrovcu in si za kratek čas ogledali Etno vas Kumrovec. Pot smo nadaljevali v Tuhejske Toplice.

Naš glavni cilj je bil Krapina. Tu smo našli kar tri zanimive cilje: Muzej starodobnikov Presečki, Muzej krapinskega neandertalca in cerkev Marije

Jeruzalemske na Trškem vrhu. Vse tri zanimivosti so na nas naredile lep vtis. Zadovoljni nad videnim smo obrnili proti Sloveniji in se v Dobovcu ustavili na poznem kosilu. Ob vseh zanimivostih nam je služilo tudi vreme in razpoloženje udeležencev izleta je bilo odlično. Izleta se je udeležilo 42 članov obeh KO ZB za vrednote NOB.

Ob vrnitvi domov so udeleženci izrekli čestitke in zahvalo organizatorju izleta, predsedniku KO ZB za vrednote NOB Ponikva Daniju Jelenu.

Nada Jelen

Gonars

21. maja je podžupan občine Vrhnika Mirko Antolovič v spremstvu občinske svetnice in članice ZB NOB Vrhnika Alje Stanko pri kostnici v Gonarsu (na sliki) položil venec k spomeniku umrlim slovenskim taboriščnikom. Ta dan je delegacija ZB NOB Vrhnika položila še venec padlim italijanskim partizanom v sosednji vasi Ontagnano.

S. B.

Straža

V ZB za vrednote NOB Straža smo že tradicionalno slavnostno počastili dan upora proti okupatorju ali dan OF, kot smo ga nekoč imenovali. S kratkim programom in doživeto zapetimi pesmimi upokojenskega pevskega zbora smo obudili spomine na slavno in pokončno preteklost, ki je nikakor ne

smemo pozabiti. Odrekanje in požrtvovalnost naših prednikov bomo ohranili v trajnem spominu. Enakega mnenja so bili udeleženci proslave, ki z veseljem pripomorejo k uspešnemu prenosu tradicije.

Branko Đukić

Spominski pohod na Triglav

Združenje borcev za vrednote NOB Radovljica in odbor veteranskih organizacij – Zveze veteranov vojne za Slovenijo, Zveze policijskih veteranskih društev SEVER ter Zveze Slovenskih častnikov - organizirajo 7. in 8. julija 2023 37. jubilejni spominski pohod na Triglav. Na pot bodo pohodniki krenili v petek, 7. julija 2023, ob 6. uri z Rudnega polja. Zaključna prireditev s kulturnim programom bo v soboto, 8. julija 2023, ob 13. uri na Rudnem polju na Pokljuki. Slavnostni govornik bo Marjan Šarec, minister za obrambo.

JUBILEJ 97 let Marije Benčine

Vsako prvo sredo v mesecu se v lokalu blizu Doma starejših v Trnovem, kjer biva zadnja leta, zberejo na tovariškem srečanju prijateljice Marije Benčina. Tako je bilo tudi letošnje majsko sredo, ko so nazdravile na njenih neverjetnih 97 let. Tudi tokrat so obujale spomine na številna potovanja po partizanskih

poteh nekdanje skupne države, posebej pa se je Marija spominjala jesenskih izletov na Rab ob vsakoletni obletnici kapitulacije Italije in osvoboditve koncentracijskega taborišča Kampor. Marija je namreč ena redkih še živih taboriščnic z Raba, kjer se je znašla avgusta leta 1942, ko je imela le dobrih 15 let. Rodila se je 4. maja 1926 v Loškem Potoku, aretirali so jo 1. avgusta 1942 v Starem trgu pri Ložu, v taborišču na Rabu je bila od 13. septembra do 7. decembra 1942, ko so jo prepeljali v Gonars, tam je bila do 20. aprila 1943.

Na Rabu je Marija med drugim zbolela za tifusom, in ker ni dajala znakov življenja, so jo odložili med številna trupla v neki kleti. A želja po življenju je bila očitno res močna, saj se je zbudila in nekako ji je uspelo iz kleti zlesti skozi okno, zunaj jo je našla bolničarka – in Marija je preživela. Zato se je vedno veselila življenja in se ga veseli še vedno, le o taborišču ne govori rada. Ob vsakem srečanju z njenimi dragimi tovarišicami iz KO Trnovo - Kolezija pa je nadvse veselo.

J. H.

DOGODKI Dan upora posvetili Kajuhu

Moja pesem

Program za osrednjo občinsko proslavo ob dnevu upora proti okupatorju je občina Žalec letos zaupala Kulturnemu društvu Vrbje. Ker je leto 2023 Kajuhovo leto, smo ta večer 24. aprila posvetili Karlu Destovniku - Kajuhu. V recitalu Moja pesem ni le moja pesem smo recitatorji predstavili pesnika, mladega človeka s čustvi in razmišljanjem odraslega, od njegovih

Obiskovalci, ki so dodobra napolnili dvorano Doma II. slovenskega tabora v Žalcu, so bili navdušeni, da smo se tako lepo poklonili pesniku. Kajuh je bil v prvi vrsti človek, ki mu je bilo mar za sočloveka, za domovino, pravico, ljubezen. Kot je dejal pesnik Oton Župančič, ki ga je Kajuh obiskal pred odhodom v partizane: »Pozdravljen, Kajuh, črni la-

Besedilo je podprla projekcija fotografij.

otroških let pa do prezgodnje smrti. Besedilo je podprla projekcija fotografij, njegove pesmi smo slišali v izvedbi skupine Ovce iz Trsta, uglasbil jih je Aljoša Saksida. Plesalka društva Harlekin iz Celja je s plesom pričarala ljubezen med Kajuhom in Silvo Ponikvar, Kajuhov odhod v partizane pa pevska skupina AD HOC. Izbor besedil, scenarij in režija so bili delo Brede Šip.

sati fant, ki si prišel pred svojim odhodom v partizane k meni po slovo, ko so ti sporočili, da me je tvoja mlada pesem ogrela. In sva govorila besede, da si bil ti mojih in jaz tvojih vesel. To je bilo najino prvo in poslednje srečanje. Kadar bom slišal visoko nad smrekami samotni klic kanje, bom tiho pomislil nate in na tvoj čili polet, mladi Kajuh - Kanjuh.«

Lea Meh

■ IMELI SMO LJUDI

Radovan Hrast

Prijatelji in sorodniki smo se v začetku junija poslovili od Radovana Hrasta, aktivista, partizana, mornarja, športnika in glasbenika, v širši javnosti pa znanega kot dvakratnega zapornika na zloglasnem Golem otoku. Na njegovo željo je njegov zadnji dom postalo morje, ki ga je neizmerno ljubil, po njem je kot mornar dolgo plul in ga žal okusil tudi v njegovi veliko manj prijazni obliki na Golem otoku.

Radovan Hrast se je rodil leta 1930 v Bukovščici v Selški dolini, kjer je bilo med vojno zbirališče partizanov in aktivistov, sam se jim je pridružil spomladi leta 1944 in je postal eden najmlajših gorenjskih partizanov. Po osvoboditvi se je najprej vpisal na pomorsko šolo v Splitu, po prvem letniku pa se je prepisal na Reko. Spomladi maja leta 1949 je še kot dijak na Reki preglasno grajal privilegije vodilnih komunistov in oficirjev. Zaradi delovanja zoper državo so ga obsodili na dve leti družbenokoristnega dela in ga poslali na Goli otok, kjer je bil vpisan pod zaporedno številko 2, in postal je informbirojevec na družbenokoristem delu, kot je sam dejal. Po nekaj mesecih so ga izpustili, vrnil se je na Reko, se zaposlil v podjetju Jadrolinija in nadaljeval šolanje. Udba ga je vztrajno priganjala, da bi ovajal svoje prijatelje in sošolce, vendar ni privolil v sodelovanje. Zato so ga pod pretvezo zvabili v past, ki mu jo je nastavil njegov takrat dober prijatelj. Leta 1951 so ga ponovno aretirali in poslali na Goli otok, kjer se je zanj začela nova kalvarija. Bil je tako imenovani dvomotorec in ti so bili posebej izpostavljeni. Tokrat je na otoku preživel kar 26 mesecev. Svoje življenje in posebej kruto zaporniško izkušnjo je opisal v knjigi Viharnik na razpotju časa.

Pozneje je študiral in si našel zaposlitev, bil je dolgoletni plesalec pri Akademski folklorni skupini France Marolt in navdušen smučar, še do pozne starosti je tekmoval na Parizanskih smučinah v Cerknem. Po upokojitvi je začel organizirati izlete na Goli otok in bližnji otok Grgur, kjer je kot zapornik gradil žensko taborišče. Z neverjetno energijo in pozitivno mislijo je ljudem pojasnjeval svojo zgodbo, pa tudi zgodbo otoka in časa, v katerem se je to dogajalo. Na vprašanje, kako zmore tako sproščeno stopiti na otok in brez sovraštva in maščevanja govoriti o svojih rabljih, je odgovoril: »Spoznavam, da mi ta kamen, ki ga tisočletja greje sonce in bije burja, daje neverjetno pozitivno energijo. Ko sem začel razmišljati o nas zapornikih in tistih, ki so nas fizično in psihično trpinčili, sem spoznal, da smo bili vsi na istem, da so bili morda naši rablji še večji reveži kot mi. Vsi smo bili ujetniki tistega časa.«

Jožica Hribar

Milan Špolar -
Miloš

V stotem letu starosti je umrl Milan Špolar - Miloš. Rodil se je leta 1923

kot drugi otrok v delavski družini. Po končani osnovni šoli in nižji gimnaziji se je izučil za orodjarja. Delal je pri raznih zasebnikih v Ljubljani in okolici. V začetku druge svetovne vojne se je vključil v Osvobodilno fronto. Zbiral je razno blago za partizane in se udeleževal vseh drugih akcij. Leta 1942 je bil sprejet v SKOJ, zatem v ZKJ in ZKS in nazadnje je bil član Socialnih demokratov. Ko se je vojna že močno razmahnila in mu je postalo »vroče pod nogami«, je skupaj s bratom Ivanom in drugimi fanti somišljeniki ponoči septembra 1943 odšel proti Krimu med partizane. Med potjo so fante

prestregli partizanski kurirji in jih odpeljali na Golo, kjer so se zbrali na Pangerčevi domačiji, in tam se je po nekaj dneh oblikovala in ustanovila SNOB Ljubljanska brigada. Kot partizan je Miloš prvi ognjeni krst doživel med ofenzivo na Ilovi gori. Pozneje je bila Ljubljanska brigada premeščena v Gorski kotar za pomoč tamkajšnjim partizanom. Občasno so se vračali tudi v Slovenijo, kjer so bili večje bitke okoli Ribnice, Turjaka, Velikih Lašč, Žužemberka, Vrhnike.

Jeseni leta 1944 je bil Miloš težko ranjen in so ga z drugimi ranjenci z letalskim transportom z osvobodene Bloške planote odpeljali v Bari, od tam pa na zdravljenje v Taranto na Siciliji. V začetku leta 1945 se je skupaj z borci Prekomorske brigade vrnil v Jugoslavijo, v Splitu je bil razporejen v poveljstvo čete za zbiranje vojnih trofej. V začetju partizanskih brigad pri osvobajanju območja od Splita do Kopra in Trsta so praznili zajeta skladišča nemške vojske, orožje in strelivo so pošiljali partizanom na bojišča, drugo zaplenjeno blago pa v skladišča partizanskih enot v zaledju.

Po osvoboditvi je bil Miloš poveljnik čete, ki je na Barnici v bunkerjih in kraških jamah na pobočju Nanosa sortirala in skladiščila ostanke orožja, streliva in razstreliva. Tu je v bližnji vasi Podnanos spoznal tudi svojo bodočo ženo Marijo. Konec leta 1946 je kot kapetan I. razreda izstopil iz JLA. Za svoje delovanje in požrtvovalnost med narodnoosvobodilnim bojem je prejel tudi visoka državna odlikovanja.

V začetku leta 1947 se je Miloš zaposlil v tovarni Titovi zavodi Litostroj, kjer se je leta 1980 upokojil kot finančni direktor.

Deloval je tudi zunaj delovnega mesta, in sicer v organih občine Šiška, odborih ZB NOB, Skupnosti borcev Ljubljanske brigade, Telesno-kulturni skupnosti občine Šiška in Športnem društvu Ilirija. Za svoje delo je prejel srebrno Bloudkovo značko. Bil je tudi član Društva Odmev Mokreca.

Počivaj v miru, dragi oče.

Iztok Špolar

Franc Šuper

Rodil se je 25. novembra 1933 v Stogovcih očetu Franju in mami Mariji. Skromno otroštvo je preživel z bratom Ivanom in sestrami Hildo, Mileno, Katico, Justiko in Marico.

Mladost mu je zaznamovala druga svetovna vojna, ko so vladale težke socialne razmere in vsesplošno pomanjkanje ter nasilje okupatorja. Bili so zavedna slovenska družina.

Kot deček je slepemu očetu, aktivistu, pomagal raznašati partizansko pošto in je bil predan partizanski kurir. V gospodarskem delu njihove domačije je v letih 1944/45 delovala partizanska tiskarna, ki so jo poimenovali Tehnika Lacko.

Prvo šolsko znanje si je Franc nabiral na Ptujski Gori. Po vojni ga je želja po znanju gnala naprej. Odšel je v Maribor in v tedanjem IKŠ pridobil izobrazbo strojnega ključavničarja. Po odsluženem vojaškem roku se je zaposlil v Tovarni volnenih izdelkov Majšperk in tudi tam ob delu končal šolo za kurjača. V združenju borcev je deloval na območju Haloz in v Majšperku.

Franc Šuper je umrl 30. aprila letos. Od njega smo se poslovili na pokopališču na Ptujski Gori. Dragega in predanega člana Združenja borcev za vrednote NOB Ptuj bomo ohranili v spominu.

Branka Bezeljak

Viktor Šuligoj

Odhajajo veterani, borci narodnoosvobodilnega boja s pokončno, kle-no držo in jasnimi neomajnimi na-čeli. Utruženo srčno srce je za vedno zastalo našemu dolgoletnemu članu Združenja borcev za vrednote NOB Ptuj, tovarišu Viktorju Šuligoju (24. maj 1928–25. maj 2023). 24. maja smo mu še voščili za 95. rojstni dan. Rodil se je v času fašizma na Primorskem, v vasi Gomevnica na Go-riškem. Takrat so v rojstne knjige zapisali Federico, saj niso hoteli za-pisati imena Viktor, ki pomeni zna-go. Priboriti si je bilo treba svobodo in nazaj svoje ime. Bil je tretji od šestih otrok v pogumni, zavedni pri-morski družini, ki je prispevala svoj delež, da danes lahko pojemo Vstala Primorska si v novo življenje.

Starejša sestra Pavla je odšla v partizane med prvoborke. Starejši brat Slavko je bil odpeljan v Mauthausen, mati v Gonars in oče v Dachau. 7 mlajšimi je ostal doma; teta gostilničarka je poskrbela, da niso bili lačni. Njen pronicljivi občutek za krmarjenje med Italijani in partizani je njihovo domačijo obvaroval pred požigom. Po kapitulaciji Italije se je mati vrnila domov. Ko so Nemci v svoje vrste pozivali mlajše fante, je odšel čez hribe za domačo hišo v partizane, preko Lokavca na Banjško planoto in pozneje v cerkljanske gozdove, kjer je dočkal svobodo in se vrnil v domači kraj. Domov sta se iz taborišča vrnila tudi brat Slavko in oče, ki je žal kmalu po prihodu od izmučenosti umrl. Kmalu zatem so pokopali tudi mamó kot »partizansko mater«. Po

voini je Viktor odšel v Begunje v gozdarski tečaj in nato v Tacen v šolo za miličnike. Mladega miličnika so najprej poslali v Ribnico na Pohorje, kmalu zatem pa na ptujsko postajo milice. Na Ptuj si je ustvaril družino. Spomin na Viktorja Šuligoja, svojstvenega človeka z neomajnimi načeli in vrednotami, bo ostal z nami. Bil je borec za enakopravno, pošteno, pravično in spoštljivo družbo. Krivice so ga bolele.

Branka Bezeljak

V SPOMIN

Jože Šeško

(4. 12. 1908–11. 5. 1943)

Združenje borcev za vrednote NOB

Kočevje vsako leto skupaj s KO ZB Stara Cerkev in krajevno skupnostjo Stara Cerkev počasti spomin na narodnega heroja Jožeta Šeška (4. 12. 1908–11. 5. 1943). Letos smo se zbrali 3. junija v Konca vasi pri hiši, od koder je Jože Šeško skrit v bunkerju vodil osvobodilno gibanje na zahodnodolenjskem območju, dokler ni bil izdan. Njegovemu spomину so se priklonili praporščaki in številni gostje, prižgali smo sveči in k hiši položili cvetje. V kulturnem programu so poleg pozdravnega nagovora predsednika KO ZB Stara Cerkev Dušana Vidmarja sodelovale recitatorke Osnovne šole Stara Cerkev Liza Rus in Lara Vidmar Poje ter članica ZB Živka Komac in pevski zbor Koncavaški spev. Šolanje je Jože Šeško začel na Hrvaškem, nadaljeval v Kočevju v nemškem jeziku in šele po treh letih v slovenskem jeziku. Leta 1927 je na kočevski gimnaziji maturiral v generaciji prvih slovenskih maturantov. Študij je nadaljeval in zaključil na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Ustanovil je Jugoslovansko akademsko društvo in postal njegov predsednik. Ukvarjal se je tudi z režijo dramskih del, v katerih je sam nastopal. V govorih, ki jih je imel tako v Kočevju kakor drugod, je s Cankarjevimi mislimi izpovedoval svoje. Njegovi članki so se dotikali aktualnih socialnih in političnih razmer. Že v gimnazijskih letih je bil sprejet v Komunistično partijo Jugoslavije in kmalu je postal sekretar novoustanovljene partijske celice v Kočevju. Leta 1933 je bil izvoljen za sekretarja Okrajnega komiteja KPS v Kočevju.

V študentskih letih je organiziral proteste in bil član naprednega delavskega gibanja. Le nekaj mesecev je bil zaposlen kot profesor slovenščine na mariborski gimnaziji, ko ga je oblast prijela, obsodila in za šest mesecev zaprla. Preživiljval se je z inštrukcijami in pisanjem člankov v številne revije in časnike. Dobil je pečat nevarnega komunista in politično delo nadaljeval v ilegali. Leta 1940 je bil vpoklican na trimesečno služenje kadrovskega roka v Ljubljano, še pred koncem služenja pa je bil poslan v taborišči Bileća in Ivanjica.

Po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije je bil med prvimi ustanovitelji odbora Osvobodilne fronte. Organiziral je prve partizanske čete in skrbel za ilegalni tisk. V prvih mesecih leta 1942 je okupator zajel večje število pomembnejših organizator-

jev osvobodilnega gibanja. Da bi pridobil nove ljudi za delo v partijskih organizacijah, se je Jože Šeško naselil v dobro skrit bunker v kleti hiše v Konca vasi. Od tam je vodil osvobodilno gibanje na vsem zahodnodolenjskem območju do 28. aprila 1942. Tisti dan je Staro Cerkv in Konca vas obkolila italijanska vojska in za skrivni bunker jim je povedala družina Škrlič iz sosednje hiše, katere sin je deloval kot mitraljezec v beli gardi. S krampi so razbili zid, vdrli v bunker in zajeli Jožeta Antloga in Jošta Melhiorja - Vanča. Do Šeška sprva niso mogli priti, ker je bil v tretjem »kevdruk«. Zato so zažgali papir, ga vrgli v bunker in ga tako prisilili, da je prišel ven. Vse tri odpornike so po zverinskem mučenju odpeljali v Sadarjevo klet v Kočevje. Ker je Šeško imel pri sebi dokumente na ime Ivan Sila, so šele po treh dneh poizvedovanj in mučenj izvedeli za njegovo pravo ime. Odpeljan je bil v Ljubljano, kjer so ga v Gramozni jami skupaj s še devetimi talci usmrtili. Pokopan je na Žalah na Aleji talcev. 27. novembra 1953 je bil razglašen za narodnega heroja. Na Jožeta Šeška nas v Kočevju spominjajo kip v parku narodnih herojev, spominske plošče v Gimnaziji Kočevje, na Ljubljanski cesti št. 6 in na hiši v Konca vasi, kjer je bil izdan. Po Šešku je poimenovana tudi ulica v Kočevju, največkrat pa je omenjen Šeškov dom. Glede na to, kako je Jože Šeško oboževal Ivana Cankarja, najbrž ni naključje, da so nad odrom na pobudo Borisa Kidričev prav besede iz Cankarjevih Hlapcev: »Narod si bo pisal sodbo sam.«

■ PREJELI SMO

Dan mladosti

Dan mladosti oziroma postati pionir je bilo včasih pogumno in častno dejanje, ob katerem smo otroci morali priseči, da se bomo marljivo učili, učili spoštovanja, pomagali starejšim oziroma starejšim, spoštovali domovino. Žal so danes te vrednote pozabljene in otroci v naši bližini počnejo različne grozote. Čeprav v Sloveniji ne praznujemo več 25. maja, vidimo, da vse več mladih iz Slovenije oziroma celotne regije pogošča dan mladosti in druženje. Dokaz je bila prireditev ob praznovanju v Kumrovcu na Hrvaškem, kjer naj bi bilo po besedah organizatorja več kot 10.000 obiskovalcev iz Slovenije, Hrvaške, BiH, Srbije, Makedonije in celo iz Bolgarije in Nemčije. Veliko obiskovalcev se je praznovanja udeležilo v nekdanjih oblačilih oziroma po takratnih običajih, to je s pionirskimi modrimi kapami in rdečimi rutkami, kar je še en dokaz, da ta praznik še ne bo tako hitro izumrl. Nekdanji slovesni praznik so popestrili še s slovenskimi in hrvaškimi takratnimi narodnimi pesmimi, pa s plesi v narodnih nošah. Celodnevno prireditev so sicer organizirali Zveza društev Josip Broz - Tito in Zveza antifašističnih borcev in antifašistov Republike Hrvaške v sodelovanju z občino Kumrovec in Krapinsko-zagorsko županijo. Predsednik Zveze protifašističnih borcev Franjo Habulin je dejal, da bi si želel, da bi se izognili političnim govorom in da bi bila slovesnost posvečena mladim, ki so jamstvo za razvoj in napredek. Prireditev bi lahko bila v ponos našim politikom, kako združiti ljudi, da spoznajo vrednote spoštovanja in druženja.

Tadej Škof, Brežice

MUZEJ Taboriščne podobe

Umetniki med drugo svetovno vojno

Poleg mnogih razlogov za nastanek umetnosti je tudi uteha, eden tistih vzgibov, ki so neločljivo povezani z ustvarjanjem. Biti umetnik pomeni gledati in doživljati svet skozi umetnost, ob tem pa je tudi poslanstvo, ki ni vezano le na določeno obdobje življenja ali okoliščine. Ustvarjanje je notranja nuja, ki preveva posameznika in odgovarja na potrebo po samoizražanju, komunikaciji, povezovanju, raziskovanju, aktivizmu, pa tudi inovaciji, estetskem in čutnem užitku, če jih naštejemo le nekaj.

Dokaz za to so umetniška dela, ki nastajajo v najrazličnejših okoliščinah, tako v nadzorovanih okoljih ateljejev kakor v tistih manj konvencionalnih okoliščinah. Številna taka dela hranimo tudi v Muzeju novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, saj hranimo zbirko umetniških del, ki so nastala v času druge svetovne vojne. Pri tej zbirki govorimo o delih, ki so nastala v koncentracijskih taboriščih, zaporih, na krajih spopadov, torej v zelo nestabilnih in pogosto nevarnih razmerah. Obsežna zbirka šteje približno 15.500 umetniških del. Že sama količina gradiva je zato poveden podatek o tem, kako ustvarjanje ne usahne niti med najtežjimi preizkušnjami.

Danes sicer lažje iščemo razloge tega ustvarjanja, analiziramo na primer taboriščna umetniška dela in raziskujemo razmere, v katerih so nastala. S časovno oddaljenostjo nam pogosto umanjka čustvena obremenitev zaradi osebne izkušnje vojne, čeprav se teme še vedno lotevamo empatično in spoštljivo. Kljub temu nam dejanske težke okoliščine nastajanja teh del ne morejo biti zares poznane, težko jih resnično začutimo. Tudi mnogi umetniki, ki so te izkušnje prestali, so o tedanjih razmerah bolj skopo pripovedovali, saj je bilo preprosto pretežko. Prav njihova umetnost tega časa pa nam ponuja neprecenljiv uvid v tedanje stanje in s tem tudi spodbudo k razmisleku o pojavih, ki so pripomogli k nastanku teh absurdno krutih razmer.

Veliko slovenskih umetnikov je bilo med drugo svetovno vojno zaprtih v taboriščih in nekateri izmed njih so tam preživeli izredno dolgo obdobje. Življenjske razmere so se po posameznih taboriščih razlikovale, ob tem pa tudi razmere za ustvarjanje. Večina del, ki so se ohranila, so dela na papirju, predvsem risbe in tudi grafike. Gre za kratke vizualne zaznamke vsakdanjega taboriščnega življenja – hitre dnevniške likovne zapise, dokumentarne vizualne popise prizorišč in dogodkov ter ob tem tudi premišljena in kompleksna umetniška dela. Same razmere v taboriščih v večini niso omogočale, da bi nastajala dela večjih dimenzij. Ob risbah pa so nastali tudi zanimivi manjši kipi, predmeti, ki so jih taboriščniki prav tako izdelovali iz gradiva, ki so ga imeli na voljo. Ustvarjanje teh del je od ustvarjalcev neredko zahtevalo dobršno mero iznajdljivosti. Tudi Vladimir Lakovič je na primer zabeležil podobo sojetnika J. Doboviška kar z ogljem na tkanino.

V italijanskih taboriščih je bilo ustvarjanje do določene mere do-

Nikolaj Pirnat, Otroci v Gonarsu, 1943

voljeno in tudi omogočeno, čeprav je bilo življenje v taborišču izjemno težko. V taborišču Gonars, kjer je bilo zaprtih veliko slovenskih umetnikov, so ustanovili celo likovno šolo in tako je v tem okolju nastalo veliko umetniških del. Slovenski

interpretacijo dogajanja, se osebnostno odzvali na stisko in s tem poskrbeli za zvest zapis tamkajšnjega vsakdana. Neprecenljive likovne zapise nam je na primer zapustil Vlasto Kopač, zelo poznana pa so tudi dela Zorana Mušiča. V muzejski zbirki taboriščnih del hranimo izjemno delo – zbirko kart, ki jo imenujemo Taboriščni tarok. Maja 1945 ga je ustvaril arhitekt in slikar Boris Kobe v koncentracijskem taborišču Allach. Upodobil je 54 pretresljivih podob življenja v taborišču ter vseprisotno nasilje in trpljenje, ki so ga vsakodnevno izkušali taboriščniki.

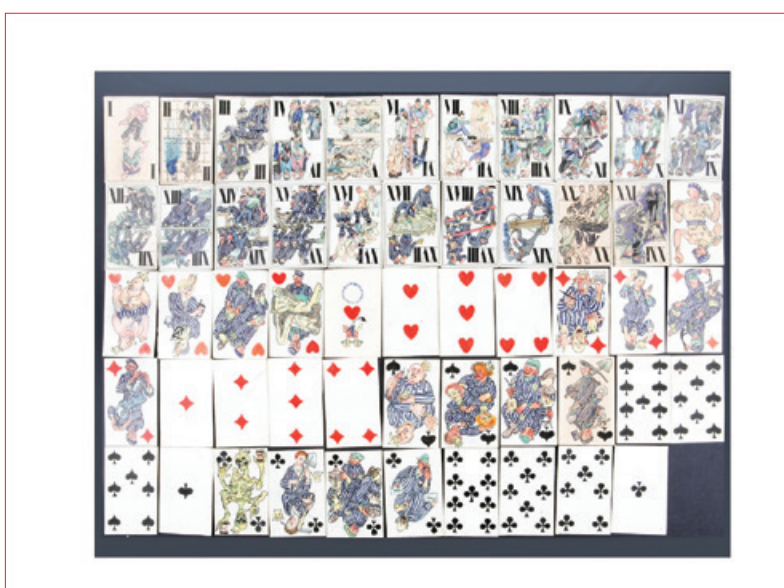
Muzejska zbirka taboriščnih del je izjemna po številu ohranjenih likovnih del, vsebini, pripovednosti in likovni izvedbi. Poleg umetniške vrednosti imajo ta dela tudi veliko dokazno in dokumentarno vrednost. Vizualni zapisi taborišč so se sicer ohranili na nekaterih fotografijah, ki so nastale ali kot uradne fotografije takratne oblasti ali kot

Vlasto Kopač, Na semenj v kopalnico, 1944.

umetnik Nikolaj Pirnat je imel eno bolj aktivnih vlog kot ustvarjalec, motivator in ustanovitelj te šole. V taborišču Gonars so med drugim nastala dela Vladimirja Lamuta, Staneta Kumarja, Marijana Tršarja, Valentina Horvata, Nandeta Vidmarja in Draga Vidmarja.

fotografije ob osvoboditvi taborišč. Kljub vsemu pa teh podob ni zelo veliko, sploh pa ne takih, ki bi odstirale dejanske življenjske razmere med delovanjem taborišč. Taboriščna likovna dela so zato izredno dragoceni dokumenti časa z (umetnostno)zgodovinskega, kul-

Boris Kobe, Taboriščni tarok, komplet kart, 1945

V nemških taboriščih so bile razmere nekoliko drugačne, saj se je kakršno koli umetniško udejstvovanje strogo kaznovalo. Umetniki so tako z ustvarjanjem veliko tvegali, zato je razumljivo, da se je iz tega okolja ohranilo manj umetniških del, čeprav so posamezniki iznajdljivo našli priložnost za likovno

turnega, sociološkega in filozofskega vidika. Naloga muzeja je, da ohranja ta dela, hkrati pa opozarja na njihov zgodovinsko-dokumentarni in umetniški pomen.

Tina Fortič Jakopič, kustosinja za likovno zbirko, foto: Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije

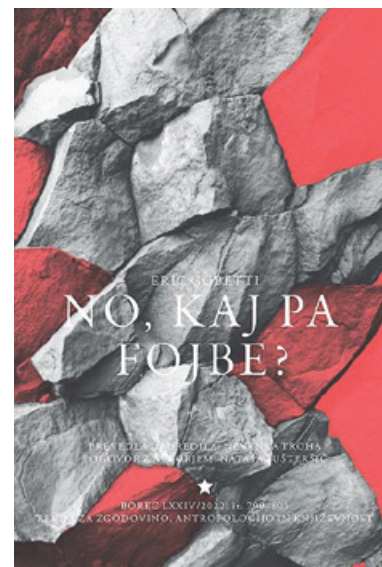
NOVA KNJIGA Založba Sophia

No, kaj pa fojbe?

Dr. Eric Gobetti je napisal odmevno znanstveno študijo No, kaj pa fojbe?, ki je v prevodu dr. Nevenke Troha izšla pri založbi Sophia. V Italiji je sprožila srdit odziv. Avtor je poglobljeno prikazal problematiko in poudaril njeno večplastnost, zlasti pa zgodovinsko vzročno verigo represije ob italijansko-slovenski meji po drugi svetovni vojni, saj se ta represija danes pogosto uporablja za diskreditacijo slovenskega in jugoslovanskega odpora ali za nacionalistične izpade.

Kako se spoprijeti z zgodovinskimi dejstvi v okolju, ki ne pozna dovolj pomembnega obdobja svoje lastne zgodovine ali ga ne more sprejeti? Zakaj je sprejetje pomembno za današnji čas in prihodnost? Kakšno vlogo imata pri tem poziv »Sprava spomina in objektivnost« ali »Poziv ustanovam Italijanske republike, da ob osemdeseti obletnici napada italijanske vojske na Jugoslavijo uradno priznajo fašistične zločine, ki so jih na jugoslovanskem ozemlju zagrešile italijanske okupacijske sile«? Ta poziv so podpisali slovenski, italijanski in hrvaški zgodovinarji. »Več deset tisoč«, potem »več sto tisoč«, vse do »več kot milijon«: če beremo časopisne članke in poslušamo izjave politikov o številu žrtev fojb, težko razumemo resnične razsežnosti tega fenomena,« poudarja dr. Eric Gobetti.

»Prav nasprotno, celotno dogajanje o eksodusu Italijanov iz Istre in Dalmacije je postalo predmet čedalje močnejših in nasilnejših

polemik. To študijo sem napisal zlasti za vse tiste, ki o zgodovini fojb in eksodusa ne vedo ničesar, a tudi za tiste, ki mislijo, da o tem vedo že vse, čeprav tematike niso nikoli resnično proučevali. Gre za preverjanje dejstev, ki ne predlaga še ene vnaprej pripravljene zgodovinske resnice in tragedije noče ne zanikati ne zmanjšati, temveč hoče ponovno pripeljati zgodovinsko dogajanje v njegove stvarne okvire, raziskati dinamiko dogajanja in njegove posledice, opozarjati na napake, mistifikacije in retorične trike, ki lahko privedejo do tega, da so »uradne različice« zelo oddaljene od stvarnih dejstev. Študija je povabila k dvomu, k soočenju z viri v upanju, da bo to spodbudilo razumevanje dogajanja.«

KAJUHOVO LETO 2023 Ljubljana

Doprski kip Kajuha spet pred šolo

24. maja smo na osnovni šoli Karla Destovnika - Kajuha v Ljubljani obeležili ponovno postavitve kipa našega pesnika in narodnega heroja Karla Destovnika Kajuha. Nabito polna dvorana učencev, učiteljev, staršev, članov ZZB Ljubljana in drugih gostov je pričala o živem spominu na izjemnega človeka, ki je spet dobil svoj doprski kip pri vходу šole.

Ponovno na svojem mestu bo tako vselej napredni Kajuh pozdravil prav vsakega učenca posebej ob njegovem prihodu in odhodu. Zasluga za to gre predvsem izjemnemu akademskemu kiparju Juriju Smoleju, ki je naredil odlično repliko (prvotni bronasti kip je bilo delo akademskega kiparja Aladarja Za-

hariaša) in Mestni občini Ljubljana, ki je podprla željo naše šole, da se kip vrne na mesto, kjer je bil postavljen ob ustanovitvi šole leta 1976.

Učenci in delavci šole smo v letošnjem šolskem letu posvetili že drugo prireditev Karlu Destovniku Kajuhu. Kljub šolskim obveznostim so učenci pod vodstvom mentorjev raziskovali pesnika in pripravili kulturno prireditev polno glasbe, recitacij, ilustracij, filmskih podob in celo Kajuhove čokoladne praline. Kratka, a čudovita kulturna prireditev je vzpostavila novo vez s pesnikom, po katerem naša šola nosi ime.

Nina Grum, ravnateljica Osnovne šole Karla Destovnika Kajuha, Ljubljana

Prireditev v Osnovni šoli Karla Franc Leskošek – Luka (v sredini)

NAGRADNA KRIŽANKA

Geslo križanke napišite na dopisnico in jo pošljite na naslov ZZB NOB Slovenije, Einspielerjeva ulica 6, 1000 Ljubljana, s pripisom »nagrada križanka« ali pošljite na elektronski naslov: svobodna.beseda@zzb-nob.si **do 15. julija 2023.** Trem izžrebanim reševalcem bomo podarili knjigo.

Izžrebani reševalci križanke iz 91. številke časopisa Svobodna beseda

1. **Janez Jakomin**,
Tesovnikova ulica 42 a, 1131 Ljubljana
Stožice
2. **Boris Zupančič**,
Dragomlja vas 10, 8331 Suhor
3. **Helena Kučič**,
Kamna Gorica 12, 4246 Kamna Gorica

Rešitve križanke:
OBSOJENKA, DIPLOMANT, STRIJA, EL, TKIVO, OŽE, HRANA, KRAT, ADOLESCENT, EDINI, VRTINA, LAERT, EKK, OŽEMALO, SRT, ANAA, RAP, MOLUKI, LT, IVERKA, ETAN, KIKS, ANKER, NJ, ANORAK, ZI, BISSIER, STAV, GNU, RAVSAČ, ENKA, PRILASTEK, RUSJAN, OBLAST, EI, VITEZI.

Geslo: BITKA NA SUTJESKI.

SVOBODNA B E S E D A je glasilo ZZB za vrednote NOB Slovenije za domoljubna, socialna, gospodarska, politična, zgodovinska in kulturna vprašanja doma in po svetu. Izhaja vsak zadnji petek v mesecu.

Izdajatelj: ZZB za vrednote NOB Slovenije
Zanj: Marijan Križman, predsednik
Uredniški odbor: dr. Ivan Svetlik (predsednik), dr. Martin Premk, dr. Maca Jogan, Mitja Meršol, dr. Nevenka Troha
Odgovorni urednik: Janez Alič
telefon: 041 686 322
elektronski naslov: svobodna.beseda@zzb-nob.si
Oblikovanje: Vid Brezočnik
Jezikovni pregled: Mirjam Furlan Lapanja

Naslov uredništva in naročnin:
ZZB za vrednote NOB Slovenija,
Einspielerjeva ulica 6, 1000 Ljubljana
telefon: (01) 434-44-45; fax: (01) 434-41-17
romana.jemec@zzb-nob.si

				SVOBODNA B E S E D A		SPAJKALO	KAMERA, KI TAKOJ IZDELA SLIKO	GESLO 1	STANE IVANC	OVČJA SAMICA	GESLO 1	REKA SKOZI KAIRO	KRAVICA	OBMOČJE POD OBLASTJO KANA
				PRIROČNIK Z VZORCI SPISOV										
				VABILO, POZIV										
				NJORKA					IGRALEC FARRELL (IZ: NICOL KAREL OŠTIR					
				STROJ ZA KOPANJE JARKOV ZACIMBA MAJORAN								KARL ALPIGER GLAVNO MESTO BOLIVIJE		
BESEDE ALI DEJANJE ZA ODSTRANITEV UROKA		PROSTOR ZA GOJENJE DREVES. SADIK	VAS PRI ŠMARJU PRI JELSAH	GESLO 2	PRIPRAVA ZA POMETA- NJE	BENEŠKI SVETOVNI POPOTNIK POLO				MLATEV, MLAČEV				
ODLOMI- TEV						AGAVI PODOBNA RASTLINA, ALOJA			NAPETOST	ANTON AŠKERC				
LAHKA TKANINA IZ ČESANE VOLNE						HAŠIŠNA CIGARETA DŽOJNT KOREJA (ANGL.)				NIKOLAJ PIRNAT				
PRIPRAVA V OKENSKI ODPRTINI							SOTESKA DONAVE TEVE INFORM. ODDAJA				VOŽNJA NA ROLKI			
GESLO 2								SEBIČ- NOST						
KARL ERJAVEC			PLAVALC PEIRSOL SVICAR. POLITIK (PHILIPP)				JAPONSKI BORILNI ŠPORT	AVTOMOBILSKA OZNAKA LJUBLJANE				PAUL ELUARD BANTUJ- SKO LJUDSTVO		
SUHO VINO (IZ ČRK: CES)					JUNAK ENEIDE			ŠKILAVEC						
PRITLIKAVI BIVOL NA SULAVESIJU V INDONEZJI					GROFIJA V JUŽNI ANGLIJI			TEKMO- VALNA SKUPINA						
GRŠKO- RIMSKO OBDOBJE						ZUNANJE ŽENSKO SPOLOVILLO					IGRALKA FURLAN (IZ: ALU)			
						IZR. LUKA					30. RUSKA ČRKA			
SKLOP NITI					JUŽNO- AMERIŠKO GOROVJE STANKO LORGER				PRIJATE- LJIČIN MOŽ NOVO MESTO					KOSTA ABRAŠE- VIC
VULKAN NA OCEAN- SKEM DNU														
REKA SKOZI BERN, AARE				PRITISK			NOVI SVET							

ŠE POMNITE

Junij 1941–1945

2. junija 1941 je iz Slovenske Bistrice odpotoval prvi transport Slovencev, ki so jih nacisti izgnali v Srbijo.

22. junija 1941 je nacistična Nemčija z operacijo Barbarossa napadla Sovjetsko zvezo. Nemški napad je bil usmerjen proti Leningradu, Moskvi in Kavkazu, skupaj z Nemčijo je napad začela tudi Romunija.

22. junija 1941 je bilo ustanovljeno Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, pozneje Glavni štab NOV in POS. Prvi poveljnik je bil Franc Leskošek - Luka.

Franc Leskošek – Luka (v sredini)

22. junija 1941 je bil po odločitvi Okrajnega komiteja Sisak KP Hrvaške ustanovljen Sisački partizanski odred, prva partizanska vojaška enota na Hrvaškem in v Jugoslaviji.

3. junija 1942 se je začela bitka pri Midwayu, ki je pomenila prelomnico na tihooceanskem bojišču. V bitki so ameriške sile potopile štiri japonske letalonosilke, ameriška mornarica pa je izgubila eno letalonosilko.

10. junija 1942 so nacisti požgali češko vas Lidice in pobili vse moške v njej, ženske pa odpeljali v koncentracijska taborišča kot maščevanje za smrt nacista Reinharda Heydricha, ki je umrl za posledicami atentata odporikov. Zločin je že med vojno postal svetovno znani primer nacističnega nasilja.

10. junija 1942 so ustaške in nemške sile začela napad in

obkolitev planine Kozare. Med napadom so se ustaši in Nemci znesli nad prebivalstvom, okoli 70.000 ljudi je bilo ubitih ali odpeljanih v ustaška taborišča.

Spomenik na Kozari

14. junija 1942 je bil pri Ambrusu ustanovljen 1. slovenski proletarski udarni bataljon Tone Tomšič, ki je pozneje prerasel v Tomšičevo brigado.

23. junija 1942 je vrhovni komandant NOP in DV Jugoslavije Josip Broz - Tito izdal ukaz o postavitvi verskih referentov po brigadah partizanske vojske.

26. junija 1942 je Cankarjev partizanski bataljon požgal most v Mostah pri Žirovnici in tako prekinil glavno povezavo z Nemčijo. Nacisti so v maščevanje pobili 28 talcev.

13. junija 1943 je med bitko na Sutjeski umrl narodni heroj Sava Kovačević, komandant 3. divizije NOV in POJ.

17. junija 1943 so britanske in ameriške sile začele množično bombardirati Sicilijo in Italijo kot pripravo za bližnje izkrcanje.

6. junija 1944 se je začelo izkrcanje v Normandiji oziroma operacija »Overlord«. Na obalah se izkrcalo več kot 150.000 vojakov, ki so uspešno prebili nemško obrambo.

16. junija 1944 je bil na otoku Vis podpisan sporazum med predsednikom NKOJ Josipom Brozom Titom in predsednikom vlade Kraljevine Jugoslavije Ivanom Šubašićem o skupni oblasti in skupnem boju do končne osvoboditve domovine.

22. junija 1944 je Rdeča armada začela operacijo Bagration v Belorusiji. V sovjetskem napadu je bila popolnoma uničena nemška skupina armad »Center«, kar je bil največji nemški poraz med drugo svetovno vojno.

29. junija 1944 se je začel tridnevni napad enot 9. korpusa NOV in POS na železnico v Baški grapi, usklajen z zavezniki kot podpora bojem v Italiji.

22. junija 1945 se je končala bitka za otok Okinava, ki so ga Američani zavzeli po hudih bojih.